

Büyüme sorunu ve reform ajandası

Prof. Dr. Seyfettin Gürsel
Betam direktörü

Haziran 2011 -TÜRKONFED

Özet

Türkiye ekonomisinin geçmişte büyüme performansı oldukça vasat kaldı. Yüksek büyüme dönemlerini izleyen derin kriz dönemleri ortalama büyümenin son otuz yılda yüzde 4'le sınırlı kalmasına neden oldu. 2001 krizinin ardından yapılan merkez bankası, banka sistemi ve kamu maliyesi reformları 2002-2010 yılında ortalama büyümenin yüzde 4,8'e yükselmesinde önemli rol oynadılar. Ancak bu büyüme temposunun da işsizlik ve yoksulluk ile mücadele için yeterli olduğu söylenemez. Türkiye ekonomisinin potansiyel büyümesi 'büyüme muhasebesi' teknikleriyle yüzde 5-6 arasında tahmin ediliyor. Ancak potansiyel büyüme garanti büyüme olarak görülemez. Gelecekte fiili büyümenin potansiyel büyüme düzeyine çıkabilmesinin önünde 3 büyük engel var: İç tasarrufların yetersizliği, rekabet ettiğimiz ülkelere kıyasla yüksek enflasyon ve sanayinin rekabet zafiyeti. İç tasarrufların yatırımlara kıyasla aşırı düşük kalması cari açığı sürdürülemez boyutlara taşıyor. Ardından gelen düzeltme de büyüme oranını aşırı düşürerek ortalama büyümeyi potansiyel büyümeden uzaklaştırıyor. Yüksek enflasyon nominal faizleri yüksek tutuyor ve sermaye hareketlerinin dalga boyutunu aşırı artırarak reel kuru istikrarsızlaştırıyor. Türk sanayi ise ağırlıklı olarak orta düzey teknoloji içeren mallarla uluslararası piyasada rekabet etmeye çalışıyor. Bu rekabette doğal olarak fiyat rekabeti öne çıkıyor. Oysa sanayi maliyetleri işgücü piyasasındaki katılıklar, enerji maliyetleri, vergi düzeninin çarpıklığı, düşük ölçek ekonomileri ve işgücünün verimsizliği gibi nedenlerle yüksek. Potansiyel büyümeye yakın istikrarlı bir büyüme rejiminin gerçekleşebilmesi bu 3 temel engelin aşılmasına bağlı. Engellerin aşılması ise işgücü piyasasını esnekleştirecek, kayıt dışılığı geriletecek, dolaylı vergi ağırlığını dolaysız vergi üzerine kaydıracak, eğitimde yaygınlığı ve kaliteyi artıracak, teknolojik gelişmeyi teşvik edecek köklü reformlarla mümkün olabilir.

Giriş

12 Haziran seçimleri sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi sekiz yıllık iktidarın ardından dört yıllığına daha iktidara geldi. Bu dönemin hiç kuşkusuz en önemli uğraşı yeni anayasa olacak. Son dönemde rejim tartışmaları ve bu tartışmalara da kısmen bağlı olan Kürt sorunu ülkeyi yordu ve reform enerjisini tüketti. Rejim tartışmasına son verecek, sivil otoritesinin üstünlüğünü perçinleyerek gelişmiş bir demokrasinin önünün açacak, bu sayede de Kürt sorununa çözüm arayışlarını çatışmacı ortamdan çıkartarak demokratik zemine taşıyacak yeni anayasa yapılabildiğinde, iktidarın ve toplumun ekonomik sorunlara odaklanmasının da önünü açılmış olacaktır.

Türkiye'nin iktidarıyla, muhalefetiyle, sivil toplum kuruluşlarıyla ekonomik sorunlara ve bu sorunları aşmak için izlenmesi gereken politikalara ve yapılması gereken reformlara odaklanmaya gerçekten ihtiyacı var. Aksi takdirde kronikleşmeye başlayan ekonomik sorunların toplumsal gerginlikleri artırarak Türkiye'yi istikrarsızlaştırma ve uluslararası konumunu zayıflatma riski giderek artacaktır. Gündemde başlıca üç ekonomik sorun bulunuyor: Büyüme / Kalkınma, işsizlik, gelir eşitsizliği. Bu üç sorun stratejik olarak eşit düzeyde değiller. Büyüme / Kalkınma sorunu temel sorun. Dikkatlerin ve kaynakların öncelikle bu soruna odaklanması gerekiyor. Basit bir nedenle: Asgari düzeyde bir büyüme istikrarlı bir şekilde sürdürülemezse, işsizlikte ve eşitsizlikte dikkate değer mesafeler alınması olanaksızdır. Dahası, işsizlik ve eşitsizlik sorunları büyüme sorunu dikkate alınmaksızın, hatta orta vadede büyümeyi kısıtlayacak politikalarla çözümlenmeye çalışılırsa, işsizliğin ve eşitsizliğin daha da ağırlaşması kaçınılmazdır.

Bu iddialar şu yanlış anlamaya yol açmamalıdır: "Türkiye istikrarlı bir büyümeyi başardığı takdirde işsizlik ve eşitsizlik sorunları kendiliğinden çözüm yoluna girer." Büyümenin işsizliği ve eşitsizlikleri azami ölçüde giderebilmesi için büyümeyi desteklemeyecek, rasyonel istihdam teşviklerinin ve sosyal politikaların beraber uygulanması gerekir. Ama yetersiz büyüme ile bunları yapamazsınız.

Bu raporda temel sorun olarak gördüğüm büyüme konusuna odaklanacağım. Büyüme üzerindeki tehditleri saptamayı ve bu tehditleri aşmak için izlenmesi gereken politikalar ile yapılması gereken reformları ele almayı amaçlayan bu rapor üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Türkiye ekonomisinin geçmiş büyüme performansının değerlendirilmesini ve dönemler itibariyle başlıca özelliklerini ele alacağım. Görüleceği gibi bu performans hiç parlak değildir ve gelecekte de tekrarlanmaması için bir neden yoktur. Bu bölümü geçmiş deneyimlerin ışığında büyümeyi kısıtlayan enflasyon, tasarruf yetersizliği, rekabet zafiyeti gibi başlıca yapısal sorunları ve bu yapısal sorunların birleşik tezahürü olarak ortaya çıkan cari açık sorununun büyüme üzerinde oluşturduğu tehdidi tartışarak noktalayacağım. İkinci bölümde “büyüme muhasebesi” metodolojisinden yararlanarak Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme hızını tahmin etmeye çalışacağım. Son bölümde ise en azından potansiyel büyümeyi uzun dönemde gerçekleştirebilmek için gereken reform ajandasının genel çerçevesini ve ilkelerini tartışacağım.

1. Türkiye ekonomisinin büyüme performansı

1950’den günümüze Türkiye ekonomisinin büyüme performansına iki açıdan yakalaşabiliriz: 1950-2007 arası uzun dönem performansı ve 2001 krizi sonrası yakın geçmiş performansı. Uzun dönem performansı uluslararası karşılaştırma ışığında Türkiye ekonomisinin gelişmiş ülkeleri yakalamada ne ölçüde başarılı olduğu konusunda fikir verecektir. Nispeten kısa bir dönemi kapsayan (2003-2010) yakın geçmiş performansı ise Türkiye ekonomisinin geçmişe kıyasla farklı bir büyüme patikasına geçip geçmediği konusunda ipuçları sağlayacaktır.

1.1. Vasat bir büyüme performansı: 1950-2005

Bir ekonominin büyüme performansı değerlendirilirken ilk olarak kişi başına gelirin artıp artmadığına bakılır. Türkiye ekonomisi 1950-1980 arası yılda ortalama yüzde 5’e yakın, 1980-2005 arasında da ortalama yüzde 4 civarında büyüme gerçekleştirmiştir (Altuğ, Filiztekin, Pamuk, 2006, tablo 3). Düşen nüfus artışı hızı dikkat alınırsa, her iki dönemde de kişi başına gelir yaklaşık yılda yüzde 2,5 kadar artarak 57 yılda 4 katına çıkmıştır. Bu rakamlar 1950’ler

civarında doğan kuşak için ortalama yaşam düzeyinin büyük ölçüde artması demektir. Bu kuşağın bir mensubu olarak çocukluğumun tüketim düzeyini ve yaşam kısıtlarını düşündüğümde, bu rakamların ne ifade ettiğini çok somut olarak görebiliyorum.

Bu açıdan bakarsak Türkiye ekonomisinin uzun dönem büyüme performansını başarılı bulabiliriz. Ama daha geniş bir perspektiften bu performansı ölçmek istersek ülke sınırlarının dışına çıkmak gerekir. Kabul görmüş en kestirme yöntem, gelişmiş ülkeler ile kişi başına gelir farkının kapanmakta olup olmadığı, kapanıyorsa ne kadar hızlı kapandığıdır. Penn World Table'ın satın alma gücü paritesiyle hesaplanmış kişi başına gelir istatistiklerinden yararlanarak Türkiye Güney Avrupa, Güney Kore ve Çin ile karşılaştırıldığında manzara şöyledir. ABD kişi başına ortalama gelirini 100 kabul edersek, 1950'lerde Türkiye'de kişi başına gelir 15 civarında iken, yüksek büyüme yıllarının sonunda (2007) bu gelir ancak yüzde 18 civarına çıkabilmiştir. Diğer ifadeyle Türkiye ekonomisi gelişmiş ülkeler ile arasındaki kişi başına gelir uçurumunu kapatamamıştır. Bu uzun dönemde, 1950-1954, 1963-1970, 2003-2007 gibi farkın kapanmaya başladığı alt dönemler olmuştur. Ancak bu başarılı alt dönemler, 1977-1980, 1990-2001 gibi son derece başarısız dönemlerle dengelenmiştir.

Buna karşılık gelişmiş ülkelerle yakınsama konusunda çok başarılı ülkeler mevcuttur. Örneğin Güney Kore'de satın alma gücü paritesiyle kişi başına geliri 1950'lerde ABD'nin yüzde 10'u kadarken, 2000'lerde yüzde 50'sini geçmiştir. Keza aynı dönemde Yunanistan ve İspanya'da bu oran yüzde 30 civarındayken AB üyeliği sayesinde yüzde 70 civarına, Portekiz'de yüzde 20'den yüzde 50'ye çıkmıştır. 1980'lere kadar yüzde 5 civarında seyreden Çin'in görece kişi başına geliri 1978 reformlarının ardından hızla tırmanışa geçmiş ve geçen yıl Türkiye'yi geçmiştir. Türkiye konumunu korurken görece geliri düşen ülkeler de mevcuttur. Örneğin Arjantin. 1930'larda dünyanın en zengin 7. ülkesi iken 21. yüzyılda orta gelir düzeyi grubuna gerilemiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin uzun dönem büyüme performansını bu gelişmelere bakarak en iyi ihtimalle "vasat" olarak nitelendirebiliriz. Ne başarılı, ne başarısız, sadece vasat.

Bu vasat büyüme performansının ekonomik sistem açısından çok farklı iki dönem için de geçerli olduğunun altı çizilmelidir. 1950-80 dışı kapalı komuta ekonomisi dönemidir. Bu dönemin temel özellikleri, üretimde geniş kamu alanının mevcudiyeti ile devletin faizi ve döviz kurunu kontrol ettiği dış rekabete kapalı bir ekonomi olarak özetlenebilir. Bu sistemde büyüme ithal ikameci bir strateji çerçevesinde çok büyük ölçüde iç talebe dayandırılmıştır. 1970'lerde dışarıda petrol şokları, içerde ücret-verimlilik ilişkisinin kopması ile kamu dengesinin bozulması komuta ekonomisini 1979-80 krizine sürüklemiş ve sonunu getirmiştir. Bu dönemde büyümenin temel dayanağı yatırımlar (özel ve kamu) olmuştur. Büyüme için çok büyük ölçüde yatırımlar taşırken toplam faktör verimliliğinin katkısı negatif olmuştur (WB, Turkey Country Economic Memorandum, 2006, Tablo 1.4). Bu tipik bir kapalı komuta ekonomisi büyüme rejimidir.

Buna karşılık 1980'lerde reel ücretlerde ve TL'nin değerinde sert düşüşler sayesinde kazanılan rekabet gücü içe dönük üretim kapasitesinin dışı yönelmesini sağlamış ve bu dönemde yatırımların büyüme katkısı üçte bir oranında azalırken, toplam faktör verimliliğinin katkısı büyümenin itici gücü haline gelmiştir (WB, Turkey Country Economic Memorandum, 2006, Tablo 1.4). Serbest ticaret, kısmi piyasa reformları, etkin kullanılan sermaye stoku bu başarının temel faktörleridir. Ancak dışı açılmanın ve kısmi piyasa reformlarının gerçekleştiği bu dönemin sonunda Türkiye ekonomisi bu kez kötü yönetimden, istikrarsızlıktan ve reform yoksunluğundan verimlilik artışları çok zayıf kalmış ve büyüme hemen hemen hiç katkı yapmamıştır (Cihan ve Saygılı, 2008).

Ancak 1989'dan itibaren Türkiye yeniden makro dengesizliklerin egemen olduğu bir döneme girmiş ve peş peşe üç kriz (1994, 1999 ve 2001) yaşamıştır. Bu dönemde büyüme yüzde 4'ün altına düşmüş, toplam faktör verimliliğinin katkısı da yeniden negatife dönmüş (TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi no 6, 2005, tablo 2.1) en iyi ihtimalle marjinalleşmiş, büyümenin yüzde 70'inden fazlası sermaye birikiminden kaynaklanmıştır (Cihan ve Saygılı, tablo

2.3.3, 2008). Bu sonuçlar açık piyasa ekonomisi kötü yönetildiğinde büyümenin nasıl kısıtlandığının ispatıdır.

1.2. Reformlar ve yakın dönem büyüme performansı: 2002-2010¹

Resmi adı “Türkiye’nin güçlü ekonomiye geçiş programı” olan ama kamuoyunda Kemal Derviş reformları olarak anılan yapısal dönüşümlerin ilk ve en önemli adımı Merkez Bankası yasasının yenilenmesi oldu. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın esas görevi fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlendi ve bu görevi yerine getirirken para politikasını bağımsız olarak yürüteceği yasayla teminat altına alındı. İkinci büyük dönüşüm banka sisteminde yaşandı. Yetmişden fazla bankanın yarısı kriz sırasında tasfiye oldu. Mevduatlar devletin garantisi altında olduğundan batan bankalar Tasarruf ve Mevduat Sigorta Fon’una (TMSF) devredildiler ve mevduatlar Merkez Bankası aracılığı ile Hazine’nin özel tahvilleri şeklinde ödendiler. Topluma çıkan fatura 40 milyar doları geçti. Banka sistemi yeni bir kanunla denetim altına alındı. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) siyasetten bağımsız olacağı umularak özerkleştirildi ve banka sistemi bu kuruma emanet edildi. Ayakta kalan bankaların sahiplerinden sermayelerini arttırmaları istendi. Riskleri sınırlayan kurallar konuldu. Kısacası bankacılık sistemindeki kırılmalıklar önemli ölçüde giderildi. Üçüncü reform alanı kamu kesimi oldu. Gerek Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nde gerek devlette mali şeffaflığa ve iyi yönetişime yönelik düzenlemeler yapıldı. Belki de en önemlisi özelleştirme programının bu kez kararlılıkla uygulanacağına dair yeterince inandırıcı mesajlar verildi.

2001 yılı boyunca Kemal Derviş’in yönetiminde Türk ekonomi bürokrasisi ile IMF uzmanları yeni istikrar programını hazırladılar ve hükümetin onayıyla yeni program 2002 başında uygulamaya konuldu. Yeni istikrar programında en önemli değişiklik enflasyonla mücadele stratejisinde yapıldı. İnandırıcılığını Şubat 2001 kriziyle birlikte yitiren kur çıpası yöntemi terk edildi ve enflasyon hedeflemesine geçildi. Enflasyon hedeflemesi rejiminin zorunlu tamamlayıcısı

¹ Bu bölüm Seyfettin Gürsel’in “Krise, Stabilitätsbestrebungen und Wachstum in der türkischen Wirtschaft: 2000-2008, başlıklı makalesinden özetlenmiştir.

olan dalgalı kur rejimi kabul edildi. Yeni programın başarılı olabilmesi için maliye politikasının sıkı tutulması gerekiyordu. Programın hedefi yılda GSMH'nin yüzde 6,5'i kadar faiz dışı fazla yaratmaktı. Bu olmazsa olmaz koşul, AKP'nin 2002 sonbaharında tek başına iktidara gelmesi ile yerine getirildi. Siyasal planda 1987'den sonra ilk kez tek parti iktidarının kurulması ve bu iktidarın istikrar programını etkili bir şekilde uygulaması Türkiye ekonomisinde yeni bir dönemi başlattı. Bütçe açıkları, borç oranı, enflasyon ve reel faizler birlikte düştüler. Bu sayede büyüme zirve yaptı. 2002-2006 arasında ortalama büyüme hızı yüzde 7'yi geçti.

Bu madalyonun bir yüzü. Madalyonun diğer yüzünde ise bu muazzam büyümenin tamamen iç talebe dayalı gelişmesi, iç tasarruf yetersizliği nedeniyle devasa bir cari açık yaratması, bu açığın önemli ölçüde kısa vadeli borçlanma ile finanse edilmesi ve aşırı sermaye girişleri nedeniyle TL'nin önemli ölçüde değerlendirilerek özellikle hazır giyim ve tekstil sektörlerinde büyük rekabet gücü kayıplarına neden olması bulunuyor.

İç talebe ve dış borçlanmaya dayalı bir büyümenin sürdürülebilmesi olanaksızdı. Bu istisnai büyüme Mayıs 2006'da kur ve faz şoku ile noktalandı. İç talepteki yüksek artışlar ile yüksek sermaye girişlerinin kur üzerinde yarattığı baskı ve bu baskının Türk Lirasını daha fazla değerlendirmemesi için Merkez Bankası'nın dalgalı-esnek kur rejiminin temel prensiplerini çiğneyerek döviz satın alması sonucunda artan para arzı enflasyonla mücadeleyi zora soktu. 2006'nın ilk aylarında enflasyon yükselme eğilimi sergilemeye başladı. Bir diğer zafiyet unsuru da maliye politikasının kalitesizliği oldu. Hedeflenen yüksek faiz dışı fazlayı tutturabilmek için politik olarak işin kolayına kaçılarak dolaylı vergilere yüklenildi. 2000 yılında toplam vergi geliri içinde dolaylı vergilerin oranı yüzde 59 iken, 2006'da bu oran yüzde 68'e yükseldi. Dolaylı vergi artışları fiyat düzeyini artırıcı etki yaptı ve enflasyonun daha fazla düşmesini engelledi. Reel kurdaki artışın yanı sıra işgücü maliyetlerinin nispi yüksekliği de rekabet gücünü olumsuz etkiledi.

Kısaca özetlediğim bu zafiyetler Mayıs 2006'da enflasyon beklentilerini bozan ve büyümeyi düşüren bir sarsıntıya neden oldular. FED'in faiz artırımını ve

küresel likidite bolluğunun biteceği endişesi Mayıs ayının ilk günlerinde yoğun sermaye çıkışlarına neden oldu. Kurlardaki bu hızlı tırmanış ithal maliyetleri yoluyla fiyatları etkiledi ve enflasyon yükselmeye başladı. Enflasyonun artışa geçmesine Merkez Bankası'nın seyirci kalması söz konusu olamayacağından gecelik faizi 13,25'den kısa sürede yüzde 17,5'e çıkardı. Yüzde 8 düzeyine kadar düşmüş olan reel faizler de yüzde 12'nin üzerine çıktılar. Kur ve faiz şokunun büyümeye olan etkisi olumsuz oldu. Büyüme düştü ama artan ihracat sayesinde daha dengeli hale geldi. 2007'de büyüme hızı yüzde 4,7 olarak gerçekleşti. 2008'de büyüme yüzde 0,8'e düştü. Bu gerilemede 2008'in son çeyreğinde küresel krizin bozduğu beklentilerle hızla daralan iç talebin katkısı olsa da, sanayinin 2008'in ikinci çeyreğinden itibaren durgunluğa girdiği unutulmamalıdır. Bozulan beklentilerin etkisiyle 2009'da GSYH yüzde 4,7 oranında küçüldü, ama yine beklentilerin hızla iyileşmesi ile 2010'da yüzde 10'u geçen rekor düzeyde büyüme gerçekleşti.

Yakın geçmişi biraz ayrıntılı olarak incelememin nedeni, geçmişte yaşanan ve "vasat" olarak değerlendirdiğimi büyüme performansında bir iyileşme olup olmadığının ipuçlarını arama çabasıdır. 2002-2010 döneminde GSYH ortalama yüzde 4,8 artış gösterdi. 1980-2005 döneminin yüzde 4'lük ortalama büyüme hızının üzerinde bir büyüme söz konusu. Ancak bu noktada iki saptama yapmak gerekiyor: Bu büyüme Türkiye'nin aşağıda açıklanacağı gibi yüzde 5,5 civarında tahmin ettiğim büyüme hızının altındadır. Ama aynı zamanda 8 yıl uzun dönem büyüme performansı için yeterli değildir ve 2001 krizi sonrası oluşturulan yeni makro ekonomik çerçevenin daha yüksek bir büyüme performansını vaat ettiğini iddia etmek zordur. Yakın geçmişe ilişkin büyümenin üretim faktörleri yönünden analizinde farklı kaynaklarda farklı tahminler söz konusudur. Kıvılcım ve Simihan'a göre 2000'lerde yüzde 7 civarındaki büyümenin 2 puanını aşan kısmı TFV'den, 4 puana yakın kısmı da sermaye birikiminden gelmiştir (Kıvılcım ve Simihan, 2006). Akçay ve Ocakverdi'de TFV katkısı 2001 krizi sonrası 1,5 puan kadardır (Akçay ve Ocakverdi, Ağustos 2008). Bu döneme ilişkin en ayrıntılı tahmin Cihan ve Saygılı tarafından yapılmıştır. Bu araştırmanın özelliği kapasite kullanım oranındaki değişimler ile sermayenin yaşını doğrudan katkılardan ayırmasıdır. 2004'den itibaren yatırım patlamasının yaşandığı bu dönemde

bu yaklaşımın önemi aşikardır. Yazarlara göre 2002-2007 döneminde yüzde 6,7'lik büyümenin yaklaşık yarısı (3,3 puan) doğrudan sermaye stoku artışından gelirken, yüzde 24'ü kapasite kullanımındaki artıştan, yüzde 11'i de sermayenin ortalama yaşındaki artıştan gelmiştir. Bu çerçevede TFV'nin katkısı yüzde 11'den (0,7 puan) ibaret kalmaktadır (Cihan ve Saygılı, Haziran 2008). Ancak sermaye stokunun yaşındaki iyileşme yeni teknolojilerin daha hızlı devreye girmesi anlamına gelir. Kapasite kullanım oranlarının artması ise mevcut stokun daha etkili kullanılması demektir. Bu genellikle reform dönemlerinde ve ekonominin iyi yönetildiği büyümenin fazla dalgalanmadığı dönemlerde söz konusudur. Tıpkı 1980'lerde olduğu gibi. Dolayısıyla kapasite kullanımındaki iyileşme ile sermaye stokunun yaşının artmasının katkısı TFV'ne eklendiğinde bu faktörün katkısı yüzde 46'ya (3 puan) çıkmaktadır.

1.3. Büyümenin kısıtları

İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin uzun dönem potansiyel büyümesini tartışacağız. Ancak potansiyel büyüme bir tahminden ibarettir ve bu tahmini yapmak için kullanılan parametreler geçmişteki makro gerçekleştirmelere dayandırılır. Bu nedenle potansiyel büyüme tahmini bir ölçüde geçmişe bağımlıdır. Örneğin Cihan ve Saygılı gerçekleşen büyüme oranının yüzde 4,2 olduğu 1988-2007 döneminde potansiyel büyümeyi yüzde 4, gerçekleşen büyümenin yüzde 6,7 olduğu 2002-07 döneminde ise potansiyel büyümeyi yüzde 5,5 olarak tahmin ediyorlar (Cihan ve Saygılı, tablo 3.4.2, Haziran 2008). 2002-07 dönemi 1998-2007 döneminin bir alt dönemidir ve diğer alt dönem (1988-2001) ile arasındaki temel fark kötü yönetim sonucu yaşanan krizlerin kapasite kullanımını ve yatırım oranını düşürmesidir. Eğer potansiyel büyüme iyi yönetimi içeriyorsa, iyi yönetim de krizlerden kaçınmayı sağlıyorsa, 1988-2007 döneminde yüzde 4 olarak tahmin edilen potansiyel büyüme çok düşük kalmaktadır.

Bu aşamada vurgulanması gereken nokta potansiyel büyümenin garanti büyüme olmadığıdır. 2001 krizi sonrasında oluşturulan yeni makro ekonomik çerçeve altında geçen 8 yılda Türkiye ekonomisinin gelişimi, yapısal sorunlar nedeniyle potansiyel büyümenin altında bir büyüme performansının adeta kaçınılmaz olduğunu kanıtlıyor. Büyümeyi başlıca üç yapısal sorunun

kısıtladığını düşünüyorum: 1) İç tasarrufların yetersizliği, 2) Enflasyon, 3) Rekabet gücü zafiyeti. Bu sorunları tanımlamaya çalışalım.

Makroekonomik denklik ilkesi yatırım-tasarruf özdeşliğini gerektirir. Eğer kamu kesimi, firmalar ve hane halklarından oluşan ulusal ekonomik aktörlerin toplam tasarruf miktarı yatırım miktarının altında kalıyorsa aradaki fark dış tasarruflar tarafından karşılanır. Bu fark mili gelir muhasebesi açısından cari açığa eşittir. Eğer cari açık doğrudan yatırımlar ile finanse ediliyorsa, bir diğer ifadeyle dış tasarruflar yabancı sermaye yatırımları ile özdeş ise sorun yoktur. En azından orta vadede sorun yoktur. Uzun vadede kar transferleri cari açığı artırabilir. Ama cari açık ağırlıklı olarak dış borçlanma ile finanse ediliyorsa, bu borçlanma da önemli ölçüde portföy yatırımlarından (borsa, devlet tahvili) ve kısa vadeli banka kredilerinden oluşuyorsa yatırım düzeyi sürdürülebilir değildir. Bir noktada yabancı yatırımcılar büyüyen cari açığın sürdürülemez olduğunu düşünerek ve bu nedenle bir kur düzeltmesinin (TL'nin değer kaybı) kaçınılmaz olduğunu öngörerek portföy yatırımlarını yurt dışına çıkaracaklardır. Bu davranış, "kendini doğrulayan kehanet" ilkesine uygun olarak beklenen kur düzeltmesini zaten yaratacaktır. Yeni makro çerçevede Türkiye ekonomisi bu tür düzeltmelere açıktır. Mayıs 2006 kur şoku tipik örnektir.

Türkiye ekonomisi fiyat istikrarını henüz sağlayamamıştır. Merkez Bankası ve Hükümet fiyat istikrarını orta vade için yüzde 5 olarak tanımlamışlardır. Gerek TCMB'nin gerek piyasa aktörleri enflasyonun 2011 yılı sonunda yüzde 6'nın üzerine çıkacağını tahmin etmektedir. Geçmişe kıyasla enflasyonla mücadele bir bakıma daha zordur. Rekabet eksikliğinin yarattığı genel etkinsizlik fiyat yapışkanlığı doğurmaktadır. Çıktı açığının kapandığı noktada enflasyonu hedefe yöneltmek yüksek faiz gerektirecektir. Bu olumsuz yapıya bir de kur şokunun yaratacağı ithal enflasyonu eklendiğinde soğuk faiz düşü kaçınılmazdır. Mayıs 2006 ertesinde kur şoku sonucu bozulan enflasyon beklentilerini kontrol altına almak için TCMB'nin kısa sürede politika faizini 425 baz puan yükselttiğini hatırlayalım. Kur şoku faiz soku ile bir araya geldiğinde yatırımlarda sert bir düşüş yaşanması kaçınılmazdır. Yüksek faiz bir sonraki aşamada "sıcak paraya" tekrar davetiye çıkarmakta, değerli TL'ye geri dönüş

gündeme gelmektedir. Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarının henüz gerçekleşmemiş olması ile esnek kur rejiminin kısıtları kurun rekabet aracı olarak kullanılmasını engellemektedir. Aslında bu uyum süreci son tahlilde tasarruf açığının yatırımların düşmesi yoluyla kapanması sürecidir. Düşük yatırım da düşük büyüme demektir.

Rekabet zafiyeti ihracat artışının ithalat artışının gerisinde kalmasının temel nedenidir. Türkiye'nin ihracatı ağırlıklı olarak orta teknoloji içeren mallarından oluşmaktadır (Gönenç Rauf, 2007). Bu özelliği nedeniyle ihracatımız gerek iç talebe, gerek üretim maliyetlerine fazlasıyla duyarlıdır. Dayanıklı tüketim mallarına yönelik iç talep ile fiyatlar arttığında firmalar ihracatlarının bir bölümünü iç piyasaya yöneltebilmektedirler. Orta teknoloji ağırlıklı ihracat geliştirmekte olan ülkelerin fiyat rekabetine de fazlasıyla açıktır. Daha düşük ücret maliyetlerine ve düşük değerli yerli paraya sahip çok sayıda ülke bu tür malları Dünya pazarına sunmaktadır. Bu bakımdan üretim maliyetleri çok önemlidir.

Ayrıca iç talep kolay kredi ile pompalandığında, tıpkı 2003-2006 döneminde ve 2010 yılında olduğu gibi, ara malı ve yatırım malı ithalatı hızlanmakta, ihracat ile iç talep arasında artan ikame ihracat artışını yavaşlatmaktadır. Kredi genişlemesi büyük ölçüde dış tasarruflara, yani sermaye girişlerine dayandığından iç talebe dayalı büyüme süreci TL'nin değer kazanması ile özdeşleşmektedir. Sonuçta ithalat artışı daha da hızlanmakta, az da olsa ihracat olumsuz etkilenmekte, cari açık büyümekte, dolayısıyla kur ve faiz şoku için zemin olgunlaşmaktadır. Nedenselliğin yönü tartışmalı olsa da, yani rekabet zafiyeti mi cari açığa ve tasarruf açığına neden oluyor, yoksa aşırı yatırım-yetersiz iç tasarruf ikilisi mi cari açığı artırıyor sorusunun yanıtı pratik açıdan fazla önemli değildir. İç tasarruf yetersizliği, rekabet zafiyeti ve enflasyonla mücadele yeni makro çerçeve altında Türkiye ekonomisini büyümeyi sınırlayıcı bir dinamiğe oturtmuş görünüyor. Bu dinamiği şöyle özetleyebiliriz: İç talebe dayalı hızlı büyüme, büyüyen cari açık, kur şoku, enflasyon tehdidinin tetiklediği faiz şoku, bu şokların sonucunda düşen büyüme ile makro ekonomik düzeltmenin gerçekleşmesi ve yeniden başa dönülmesi.

“Görünüyor” ifadesini özellikle kullanıyorum çünkü yukarıda özetlenen bu dinamik şimdilik bir iddia. Elimizde yeterli deneyim birikimi yok. 2008-2009 küresel krizi dışardan yaptığı etki ile bir bakıma bu dinamiğin netleşmesini engelledi. Ama şurası bir gerçek: Bir yandan Hükümet, diğer yandan TCMB yüksek büyümenin yarattığı devasa cari açığın sürdürülemez olduğunu görüyorlar ve büyümeyi “intizamlı ricat” stratejisi olarak adlandırdığım politikalarla (munzam karşılıkların artırılması, Merkez Bankası’nın gecelik faiz aralığı genişletilerek kurda belirsizlik yaratılması ve bu yolla sıcak paranın caydırılması, BDDK’nın bireysel kredileri kısıtlayan önlemler alması) kontrollü bir şekilde düşürmeye çalışıyorlar. Ancak bu satırların yazıldığı sırada bu stratejinin ne ölçüde etkili olacağı belli değildi. Kaldı ki, kur ve faiz şokundan kaçınmak için büyümenin ne kadar düşürülmesi gerektiği sorusunun yanıtı da verilmiş değil.

2. Türkiye ekonomisinde potansiyel büyüme

Potansiyel büyüme, bir ekonomide sermaye stoku, işgücü kapasitesi gibi temel faktörlerin miktarlarının potansiyel artışına ve bu faktörlerin etkin kullanımını belirleyen, beşeri sermaye düzeyi, ekonominin iyi yönetilmesi, kurumsal etkinlik gibi (aşağıda daha kapsamlı bir liste veriliyor) toplam faktör verimliliği (TFV) olarak anılan bir dizi dolaylı faktörün ne ölçüde deverde olduğuna bağlı olarak GSYH büyümesinin ne mertebede olacağını ifade eder. Potansiyel büyüme “büyüme muhasebesi” (*growth accounting*) adı verilen yöntem kullanılarak tahmin edilir. Bu yöntemi kısaca tanıttıktan sonra Türkiye ekonomisinde potansiyel büyümeyi tahmin etmeye çalışacağım.

2.1. Büyüme muhasebesi

Bir ekonomide bir yıl içinde üretilen mal ve hizmet miktarı (GSYH) o ekonomide sermaye stokunun kullanılan miktarına, bu stokun mal ve hizmet üretme kapasitesine (sermaye-çıktı oranı), işgücü miktarına ve toplam faktör verimliliği (TFV) olarak anılan unsurların etkinlik düzeyine bağlıdır. TFV’nin başlıca belirleyicileri ise, beşeri sermaye (işgücünün eğitim ve beceri düzeyi), vergi sistemi, teknolojik ilerleme ve yenilik kabiliyeti, girişimcilik iklimi, kamu

yönetimi, yargı etkinliği, rekabet hukuku, iktisat politikaları (makro ekonomik istikrar), uluslararası rekabete açıklık gibi unsurlardır. TFV'nin katkısını doğrudan ölçmek mümkün değildir. Tek istisna beşeri sermayedir. İşgücünün eğitim düzeyi ve kalitesi dikkate alınarak beşeri sermaye, sermaye stoku ve işgücüne ek bir üçüncü üretim faktörü olarak potansiyel büyüme tahminine doğrudan dahil edilebilir. Kalan TFV ise geçmişte gerçekleşen GSYH artışından (büyüme oranı) tahmin yoluyla belirlenen sermaye stoku, istihdam ve beşeri sermaye artışının büyümeye yaptıkları katkılar düşüldükten sonraki artıktır. Bu artışa iktisat yazınının da, büyüme muhasebesinin teorik temellerini atan Robert Solow'a binaen "Solow artığı" adı da verilir.

Sermaye stokunun, işgücü miktarının ve beşeri sermayenin büyümeye katkılarının düzeyleri geçmişin ekonometrik analizi ile belirlenir. Bu analizlerde büyük güçlük sermaye stokunun miktarının tespiti, bu stokun çıktı yaratma kabiliyeti ve beşeri sermayenin temeli olan eğitim düzeyinin ve bu düzeydeki artışın üretime ne ölçüde katkı yapacağı tahmin edilmesidir. Doğal olarak bu tahminler hata payı içerirler. Potansiyel büyüme araştırmaları son yıllarda ilerleme kaydetmiş olsalar da emekleme döneminde sayılırlar. Bu raporda yer alan potansiyel büyüme tahmini bu araştırmaların bulgularına dayandığından belirli bir ihtiyat payı ile dikkate alınmalıdır.

Potansiyel büyüme yukarıda da vurguladığım gibi garanti büyüme değildir. Bir ekonominin potansiyel büyüme hızında istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmesi için kapasite kullanımının tüm sektörlerde enflasyon baskısı yaratmayacak optimal düzeyde olması, keza işsizliğin de ücret baskısı yaratmayacak doğal düzeyinde olması gerekir. Bu yeni klasik iktisatçıların dünyasıdır ve bu dünyada büyüme ideal patikasından geçici olarak uzaklaşsa bile (hükümetlerin yanlış iktisat politikaları nedeniyle) yine patikasına döner ve büyümenin esas motoru teknoloji, yenilik ve beşeri sermayenin sürüklediği TFV artışlarıdır.

Gerçek dünya böyle değildir. Kötü yönetim, yapısal tıkanıklar büyümeyi potansiyel büyüme patikasının dışına kalıcı olarak itebilir. İlk bölümde özetlediğimizi Türkiye'nin yarım yüzyıllık deneyi buna iyi bir örnektir. 1980-

2005 döneminde gerçekleşen ortalama büyüme yüzde 4 oldu. Bu performans birazdan göstereceğim gibi yüzde 5,5 civarında tahmin ettiğim potansiyel büyümenin altındadır. Bu bakımdan potansiyel büyümeye ulaşmak için iyi yönetim ve yapısal tikanıkları aşacak reformların yapılması şarttır.

2.1. Potansiyel büyüme tahmini

Türkiye ekonomisinde büyümeye en büyük katkıyı sermaye birikimi (sermaye stoku artışı) yapmaktadır. İşte bu artışın büyümeye katkısını tahmin ederek başlayalım. Bu tahminde kritik parametrelerin ilki sermaye stokunun dengeli uzun dönem artış hızıdır. Dengeden kastım, sürdürülebilir bir cari açıkla sınırlandırılmış bir yatırım temposudur. Kriz dönemleri hariç son on yılda yatırımların GSYH içindeki payı yüzde 21-22 civarında oldu. Bu yatırımların yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü özel kesim, $\frac{1}{4}$ 'ü kamu tarafından gerçekleştirildi. 2001 krizi öncesi yüzde 18 civarında olan iç tasarrufların payı 2002 sonrasında yüksek büyüme döneminde özel tasarruflardaki muazzam düşüş sonucunda yüzde 15-16 civarına geriledi (Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, Yatırım-Tasarruf Dengesi, 2010). Bu dönemde kamu tasarrufları artmış olsa da, özel tasarruflardaki gerilemeyi telafi edemediler. Bu konuya son bölümde döneceğim.

Bu aşamada sürdürülebilir cari açık tanımı yapmak gerekiyor. Türkiye AB üyelik perspektifini kaybetmediği, ya da kaybetse bile yerine aynı ölçüde cazip başka bir perspektifi ikame edebildiği sürece GSYH'nin yüzde 2'si kadar doğrudan yabancı sermaye çekebilir. Bugün için bu oran yaklaşık 15 milyar dolar demektir. Buna 2-3 puanlık dış borçlanma kabiliyetini ekleyebiliriz. Bu alanda fazla analitik çalışma mevcut değildir. Türkiye ekonomisi için sürdürülebilir cari açık tahmini için metodolojik bir çerçeve çizen tek araştırmada, sürdürülebilir bir cari açık oranı saptayabilmek için doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarından, dış borcun faizine, enerji fiyatlarından ithalat ve ihracatın reel kura ve özellikle iç talebe olan duyarlılığına (esnekliğine) kadar pek çok değişkenin dikkate alınması gerektiği gösteriliyor (Togan ve Berument, 2007). Bu çalışmada önerilen yaklaşım dikkate alınarak ve bazı makul varsayımlar altında Türkiye'nin yüzde 4-5 civarında bir cari açığı taşıyabileceği kabul edilebilir (Üçer, 2011). Yatırım düzeyinin yüzde 22

civarında seyretmesi durumunda yüzde 4-5 puanlık cari açık kısıtını esas alırsak, iç tasarrufların yüzde 17-18'i bulması gerekiyor. Bu oran 2003-2008 döneminde yüzde 15,5-16,8 aralığında seyretti. Kriz yılı olan 2009'da bu oran özellikle kamu tasarruflarının negatife dönmesiyle yüzde 13'e geriledi. 2010 hesapları henüz belli olamamakla birlikte cari açık oranına ve yatırım düzeyine bakarak iç tasarrufların oldukça düşük düzeyde seyrettiğini kestirebiliriz.

Burada bir ikileme karşı karşıyayız. Son iki yılın 13 civarındaki tasarruf oranlarının geçici olduğunu ama 2003-2008 döneminin yüzde 16 civarındaki tasarruf oranının kalıcı olduğunu kabul edebiliriz. Bu durumda sürdürülebilir cari açık oranının yüzde 4-5 aldığımızda yatırım oranının yüzde 20-21'e 1-2 puan gerilemesi gerekiyor. Bu kurgu doğal olarak biraz daha düşük bir potansiyel büyüme oranı belirleyecektir. Diğer seçenek ise, uygun reformlarla ve politikalarla tasarruf oranının 2003 öncesi düzeyi olan yüzde 18 civarına yükseltilebileceğini kabul etmektir. İç tasarruflar bu düzeye yükseltilebildiği, enerji fiyatlarında da aşırı artışlar olmadığı takdirde, Türkiye ekonomisi yüzde 22 yatırım oranını yüzde 4 cari açık vererek uzun yıllar götürebilir. Bu raporda bu seçenek kabul edilecektir. Tasarruf oranının yüzde 18 civarına nasıl yükseltilebileceğini ayrıca tartışacağım.

Bu koşullarda (yüzde 18 iç tasarruf, yüzde 4 cari açık ve yüzde 22 yatırım oranı) sermaye-hasıla oranını 2,5 aldığımız takdirde (Cihan ve Saygılı, Haziran 2008) sermaye stokundaki brüt artış oranını yüzde 8,8 olarak hesaplıyorum. Sermayenin yıpranma payını yüzde 8 kabul edersek net sermaye stok artışı yüzde 8,1 olur. Basit bir duyarlılık analizi yapmakta yarar var. Sermaye-hasıla oranının artacağı varsayımı altında (bu oran gelişmiş ülkelerde 5 civarında tahmin edilmektedir) bu oranı gelecek 15 yılda ortalama 3 kabul edersek sermaye stok artışı yüzde 7,3'e geriliyor. Güvenli tarafta olmak için sonuçta potansiyel net sermaye stoku artışını yüzde 7,5 kabul edebiliriz.

İşgücü istatistikleri nüfus sayımındaki hatalar yüzünden çok değişikliğe uğradı. Elimizde sağlıklı uzun dönem istatistikleri yok.. Son altı yıla bakarak toplam işgücünün, kriz etkisi hariç, yüzde 2,3 civarında arttığını görüyoruz. Uzun

dönemde düşen nüfus artış hızı bu rakamı aşağıya, buna karşılık artan kadın katılım oranı yukarı çekecektir. Bu bilgiler ışığında, işsizlik oranını yapısal düzeyi sayılabilecek yüzde 10 civarında kabul ederek, işgücü-istihdam artışını yüzde 2,2 olarak alabiliriz.

Bu aşamada belirlenmesi gereken bir diğer parametre seti, sermaye stoku, istihdam ve beşeri sermaye artışlarının büyüme ne ölçüde katkı yaptığını gösteren katsayılarıdır. Diğer ifadeyle sermaye stokunda, istihdamda ve beşeri sermayede bir birimlik artışın büyüme oranında kaç yüzde puanlık artış gerçekleşeceğini bilmemiz gerekiyor. Ekonometrik tahminler sermaye stokunun katkı katsayısını oldukça geniş bir aralıkta tahmin ediyorlar. Türkiye'ye nispeten düşük tasarruf oranları ve düşük TFV açısından benzeyen Latin Amerika ülkelerinde bu katsayı 0,45 (Brezilya) ile 0,69 (Meksika) arasında değişiyor (Cihan ve Saygılı, tablo 2.3.2, 2008). Aynı kaynaktan Türkiye için bu katsayı iki ayrı modele dayanarak 0,5 ve 0,57 olarak tahmin ediliyor. Bir diğer kaynakta katsayı 0,5 olarak hesaplanıyor (Altuğ ve arkadaşları, 2006). Bir diğer yöntem de üretim faktörlerinin milli gelir içindeki paylarına bakmaktır. Sermayenin payı olarak Kar + Kira + Faiz payı 1987-2005 arası 0,45 civarında gerçekleşmiş durumda. Bu rakama toplam milli gelir içinde payı yüzde 10 olan tarım kesiminin katkısının yarısının tarımdaki sermaye stokundan kaynaklandığını kabul edersek 0,5 civarına geliyoruz. Hem hesabı kolaylaştırmak hem de güvenli tarafta olmak için sermaye stokunun büyüme katkı katsayısını 0,5 olarak kabul edeceğiz. Ancak potansiyel büyüme tahminin bu katsayıya çok duyarlı olduğunu belirtelim. Türkiye ekonomisinde büyümenin en önemli kaynağının sermaye birikimi olduğunu hatırlatalım. Sermaye stokunun potansiyel büyümesi yüzde 7,5 olarak kabul edildiğinde, katsayının 0,5 yerine 0,6 alınması potansiyel büyümeyi 0,75 yüzde puan artırıyor. Bu durumda sermayenin potansiyel büyüme katkısı 3,75 puandan (0,5 x 7,5) 4,5 puana (0,6 x 7,5) yükseliyor. İstihdamın katkı katsayısını 0,35, beşeri sermayenin ise 0,15 olarak kabul edeceğim (Altuğ ve arkadaşları, 2006). Böylece toplamın 100 ettiğini (0,5 + 0,35 + 0,15) hatırlatayım.

Bu katsayıları kullanarak TFV hariç temel üretim faktörleri itibariyle potansiyel büyümeyi kolaylıkla hesaplayabiliriz. Sermaye stoku katkısı yüzde $7,5 \times 0,5 = 3,75$ puan, istihdam katkısı yüzde $2,2 \times 0,35 = 0,77$ puan, beşeri sermayenin yılda ortalama yüzde 3 arttığı kabulüyle (Altuğ ve arkadaşları, 2006) beşeri sermaye katkısı da yüzde $3 \times 0,15 = 0,45$ puan² çıkmaktadır. Toplarsak $3,75 + 0,77 + 0,45 = 4,97$ eder. Yuvarlak hesap yüzde 5'lik bir büyüme elde ederiz.

Bu orana TFV katkısını eklememiz gerekiyor. Tahminin en zor en zor kısmı burası. Beşeri sermayenin eğitime paralel olarak doğal artışının büyümeye 0,5 puan civarındaki katkısını hariç tutarsak, uzun geçmişte (1973-2003) TFV katkısı neredeyse sıfıra yakın çıkıyor (bkz dipnot 2). Geçmişte kötü yönetimlerin sonucu yaşanan ekonomik krizler ve yapısal tıkanıklar, buna karşılık bıçak kemiğe dayandığında yapılan reformlar bir arada düşünüldüğünde, negatif ve pozitif TFV katkılarının birbirlerini götürmesi sürpriz sayılmaz. İki senaryo düşünülebilir. İlkin, ekonominin makro dengeler gözetilerek iyi, yani kriz çıkarmadan yönetildiği, buna karşılık ancak bıçak kemiğe dayandıkça yapılan reformlar nedeniyle vasat bir reform sürecinin yaşandığı bir senaryo şeklinde tanımlayabiliriz. Bu senaryoda TFV katkısını biraz iyimserlik dozu katarak 0,5 puan olarak kabul edebiliriz. İkinci senaryoyu yapısal sorunlara yönelik fazla iddialı-köklü olamayan ama daha sistematik bir reform süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda TFV katkısını 1 puan olarak kabul edebiliriz. Beşeri sermaye birikiminin 0,5 puanlık katkısı ile TFV'nin toplamda 1,5 puan ettiğini ve bunun nispeten yüksek bir oran olduğunu hatırlatalım. Beşeri sermaye hariç TFV katkısını 0,5-1,0 puan arasında kabul ettiğimizde yüzde 5,5 - 6 aralığında bir potansiyel büyümeye erişiyoruz. Yukarıda yapılan duyarlılık analizleri ve parametre tahminlerindeki hata payları dikkate alınır, bu aralığın biraz daha geniş düşünülmesi gerekebilir. Bu aralığı yüzde 5 ile 6,5 arasında kabul edebiliriz. Akılda kolay kalması, aynı zamanda da yine temkinli bir tahminde bulunmak için potansiyel büyümeyi

² Dünya Bankası (2006) 1973-2003 arasında TFV'nin büyümeye katkısını 0,6 puan olarak tahmin ediyor. Bu dönemde beşeri sermaye-eğitimin katkısını 0,45 puan civarında düşünürsek, TFV'ni belirleyen diğer çok sayıda kurumsal faktörün büyümeye pek fazla katkı yapmadığı anlaşılır. Bu dönemde ekonomide etkinliği düşüren çok sayıda kriz dönemi ile az sayıda reform döneminin birlikte yaşandığı düşünülürse bu sonuç şaşırtıcı değildir.

yüzde 5,5 alabiliriz. Hükümet'in Orta Vadeli Programlarında da büyümenin yüzde 5 civarında alındığını not ederek bu bölümü noktalayalım.

3. Büyüme için iyi yönetim ve reform

Türkiye'de gerek iş gerek medya ve siyaset çevrelerinde büyüme iştahının çok yüksek olduğunu biliyoruz. Bu bakımdan yüzde 5,5 oranında büyüme küçümsenebilir. 1980'den günümüze ortalama büyümenin ancak yüzde 4 civarında kaldığını düşündüğümüzde önümüzdeki en az 10 yıl boyunca yüzde 5,5 düzeyinde bir büyümeyi gerçekleştirebildiğimiz takdirde bunun büyük bir başarı olacağı aşıkardır. Böyle bir büyümeyle satın alma gücü paritesiyle 13.000 Dolar civarında tahmin elden ortalama gelirimiz 2023'de 20.000 Dolara yükselir. Böyle bir büyüme performansı 2020'lerde Türkiye'nin ortalama gelirini ABD'nin ortalama gelirinin yüzde 30'larına, AB ortalamasının da yüzde 60'larına yükseltir ve böylelikle gelişmiş ülkelerle yakınsamanın nihayet başladığını söyleyebiliriz.

Raporun girişinde potansiyel büyümenin garanti büyüme olmadığını belirtmiştim Bir kez daha belirtmek istiyorum. 2003-2010 döneminde ortalama büyüme yüzde 4,8 oldu. Buna karşılık 2007-2010 döneminde ortalama büyüme yüzde 3'ün altında kaldı. Fazlasıyla yüksek cari açığın tetikleyeceği sert bir düzeltme hareketi yaşanmadığı takdirde 2011'de yüzde 6'nın üzerinde bir büyüme bekleniyor. Ancak büyümenin yavaşlama sürecine girdiği de not edilmeli. Türkiye ekonomisinin zaafı geçmişte olduğu gibi gelecekte de fiili büyümeyi potansiyel büyümenin altında bırakabilir. Hükümet iyi bir makro yönetim sergilemediği ve Türkiye ekonomisinin iki temel sorununda, iç tasarruf yetersizliğinde ve rekabet gücü eksikliğinde önemli iyileşmeler sağlayamadığı takdirde, fiili büyüme geçmişte olduğu gibi yüzde 4'te kalabilir.

Ekonominin makro dengeler gözetilerek yönetilmesi büyüme hızında daralmalara kadar varan aşırı oynaklığın önüne geçeceğinden fiili büyümeyi potansiyel büyümeye yaklaştıracaktır. Türkiye'nin geçmiş büyüme performansını incelerken gördüğümüz gibi kapasite kullanımlarında ani düşüşler hem yatırım oranını hem de sermayenin etkinliğini düşürmektedir. Bu

bakımdan potansiyel büyüme hızı civarında uzun soluklu bir büyüme gerçekleştirmek için iyi makro yönetim şarttır. İlk olarak iyi makro yönetimin ne anlama geldiğine, ve halen geçerli olan makro ekonomik kurgunun sorunlarına kısaca deyineneğim.

Makro ekonomik istikrar fiili büyümenin potansiyel büyüme civarında seyretmesi için gerekli ama yetersiz bir koşuldur. Bunu başarabilmek için iki temel yapısal zaafa, tasarruf ve rekabet gücü yetersizliklerine de çözüm gerekiyor. Tasarruf ve rekabet gücü sorunlarına yönelik politikaların ve düzenlemelerin eş zamanlı uygulanmasının gerektiğini belirtmek isterim. Gelir veri iken iç tasarrufların artması iç tüketimin düşmesi demektir. Bu iç talep eksikliği dış talep ile telafi edilmelidir. Aksi takdirde, bir aşama sonra yatırımlar da düşecek ve ekonomi daha düşük bir makro dengeye oturacaktır. Bu uyum aynı zamanda ortalama büyümenin düşmesi anlamına gelir. İç talep eksikliğini dış talep ile ikame edilebilmesi ise, mevcut pazarlarda pazar payını artırmayı gerektirir. Bu da esasen rekabet gücünü artırarak mümkündür. İç tasarruflar ve rekabet gücü nasıl artırılabilir? İlk iki bölümde yapılan analizlerin ışığında bu iki soruna yönelik bir reform ve politika ajandası oluşturmaya çalışacağım.

3.1. Makro ekonomik istikrar

Türkiye ekonomisinde makro ekonomik kurgu serbest sermaye hareketleri, esnek kur rejimi ve enflasyon hedeflemesi (bağımsız para politikası) üçlüsüne dayanmaktadır. Bu kurguda bilindiği gibi Merkez Bankası'nın döviz kurunu kontrol etmesi, ya da diğer ifadeyle kuru araç olarak kullanması olanaksızdır. Öte yandan Türkiye'de enflasyon tek haneye inmiş olsa da halen yüksektir ve orta vadeli hedef olarak benimsenen yüzde 5'in üzerindedir. Çıktı açığı son bulduğunda fiyatlar üzerinde talep baskısı kendini hissettireceğinden enflasyonun hedefe yönlendirilmesi için para politikasının sıkı tutulması gerekmektedir. Küresel kriz nedeniyle 2009-2010 döneminde Merkez Bankası faizleri enflasyon riski yaratmadan düşük tutmayı başarmıştır. Bu istisnai bir dönemdi ve sona ermek üzeredir. Önümüzdeki yıllarda ikinci bir küresel kriz durumu hariç makro ekonomik istikrarın korunacağı kabulünden yola çıkarsak, enflasyonu yüzde 5 civarında istikrara kavuşturmak için faizleri en azından ilk

yıllarda yüksek tutmak gerekecektir. Ayrıca yüzde 5 hedefinin orta vade için uygun olabileceği ama daha sonra daha düşük bir düzeye çekilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Eğer başlıca ticaret ortaklarımızda enflasyon geçmişte olduğu gibi yüzde 2 civarında olacaksa, Türkiye’de fiyat istikrarı düzeyinin, gelişmekte olan bir ekonomi olduğu gerçeğini de dikkate alarak, yüzde 3-4 civarında saptanması gerekmektedir.

Bu koşullarda enflasyonla mücadeleyi Merkez Bankası tek başına yürütemez. Aksi takdirde faizleri çok yüksek tutmak zorunda kalır, bu da büyümeyi aşağıya çeker. Dahası yüksek reel faiz nispeten yüksek enflasyonla birleştiğinde ortaya çıkan yüksek nominal faiz düzeyi uluslararası faiz düzeyi ile farkın iyice açılmasına neden olmaktadır. Bu ortamda “istikrar paradoksu” olarak adlandırdığım olgu gündeme gelir. Yatırımcılar makro ekonomik istikrarı güvence altında gördükleri sürece kur riski düşmekte ve TL kağıtlara yatırım son derece cazip hale gelmektedir. Bu durumda artan sıcak para girişleri ile sermaye fazlası cari açığın üzerine çıkmakta ve TL değerlenmektedir. Ancak bu değerlenme ve cari açık belli bir düzeye ulaştığında, beklentiler değişmekte ve sermaye girişlerindeki ani duruş ve çıkan sermaye kurda büyük sıçrama yaratmaktadır. TL’nin ani ve büyük çaplı değer kaybı enflasyon beklentilerini yükselttiğinden, bu gelişmelerin sonucunda da Merkez Bankası’nın sert faiz tepkisi verme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Mevcut makro ekonomik kurgunun Türkiye koşullarında doğal bir sonucu olan bu zincirleme etki-tepki süreci büyümeyi düşürür işsizliği artırır. Sonuç olarak faiz politikası üzerinde siyasal kısıtlar kaçınılmaz olarak gündeme gelir. Öyleyse daha baştan Hükümet’in maliye politikasını sıkı tutma zorunluluğu aşikardır. Hatta sıcak parayı caydırmak için faizlerin olabildiğince düşük tutulması gerektiği ölçüde maliye politikasının sıkı tutulması gerekir. Bilindiği gibi sıkı maliye politikası borçlanmayı düşük tutarak düşük faiz düzeyi için olumlu zemin yaratır.

Bu değerlendirmelerden iki sonuç çıkıyor. Birincisi Hükümet’in sıkı maliye politikasını, ilk yaklaşımda aykırı gözüксе de, istikrarlı büyüme açısından gerekli olduğunun kabul etmesidir. Bu bağlamda sıkı maliye politikasının bütçe

açığı ve kamu borç oranı dinamiği açısından ne anlama geldiğinin tanımlanması şarttır. Bunun yolu Mali Kural'dan geçer. İlk önereceğim reform ya da politika, Mali Kural'ın yeniden gündem getirilmesi olacaktır.

Çıkarılması gereken ikinci sonuç, fiyat istikrarı sağlanana kadar sıkı maliye politikasının da yeterli olmayabileceğidir. Kamu harcamalarının katı olduğu, bu nedenle maliye politikası sıkıldıkça, yani faiz dışı fazla yükseltildikçe, bütçe içinde yatırımlar ile cari harcamalar arasındaki ödünleşmenin yatırımların aleyhine sonuçlanacağı bilinmelidir. Özel yatırımların eksilen kamu yatırımını telafi edeceği garanti edilemez. Kaldı ki, kamu yatırımlarının büyümeye TFV açısından da katkısı söz konusudur (Betam, Mayıs 2008). Görüldüğü gibi para ve maliye politikalarının mevcut koşullarda TL'nin aşırı değerlenmesinin yarattığı doğrudan ve dolaylı sorunlarla yeterince baş edebilmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle sermaye hareketlerinin belirli ölçüde kontrolünün kaçınılmaz olduğu da kabul edilmelidir. Bu kontrolün hangi araçlarla yapılabileceği ayrı bir tartışma konusudur. Bu kontroller Türkiye benzeri kimi gelişmekte olan ekonomilerde uygulanmaya başlanmış, IMF'in yaklaşımı da olumlu yöne evrilmiştir (IMF Staff Discussion Note, Nisan 2011). Önerim sermaye kontrolleri konusunda ayrı bir raporun hazırlanmasıdır.

Nispeten yüksek enflasyon ortamında makro ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılırken uygulanması gereken kısmen sıkı para politikası ile bir hayli sıkı maliye politikasının tasarruf ve rekabet sorunlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunu hatırlatmak isterim. Bu bakımdan tasarruf ve rekabet gücü yetersizliği tartışılırken iktisat politikalarına yer yer geri dönmemiz gerekiyor.

3.2. Tasarruf sorunu

Yüzde 5,5 civarında bir büyümeyi uzun süre gerçekleştirebilmek için yatırım oranının yüzde 21-22 düzeyinde olması gerektiğini belirtmiştim. Yapısal cari açığın da sürdürülebilir düzey olarak kabul ettiğimiz yüzde 3-4 düzeyinde tutulabilmesi için iç tasarruf oranının yüzde 18 civarında olması gerekiyor. Halen bu oranın yüzde 13 gibi çok düşük bir düzeyde olduğunu tahmin ediyoruz. İç tasarruflar iki kaynaktan beslenir: Özel ve kamu kesimlerinden. Özel kesimde iki kaynak söz konusudur: Firmalar ve hane halkları. Türkiye

ekonomisinde iç tasarrufların düzeyi tasarruf-cari açık özdeşliği kullanılarak dolaylı yoldan hesaplanır. Harcanabilir milli gelirden doğrudan hesaplanabilen kamu tasarrufu çıkarılır, kalan tutar da dış tasarrufa özdeş kabul edilen cari açıktan çıkartıldığında özel tasarruf miktarı bulunmuş olur. Ancak özel tasarrufları firma ve hane halkı bileşenlerine ayırmak için gereken statiksel bilgi mevcut değildir. Bu olanaksızlık tasarrufları artırmaya yönelik politikalar açısından önemli bir eksikliklerdir. Bu konuda bildiğim tek araştırma, 2001 krizi sonrası 2004-2008 döneminde özel tasarruf oranının yüzde 13 civarına gerilediği dönemde, TCMB'nin takip ettiği firma grubunda kar oranının GSYH'nın yüzde 2-2,5 kadarı, net karların da özel tasarrufların yüzde 15'i kadarı olduğunu belirlemektedir. Bu araştırmaya göre temettü ödemeleri çıkartıldığında, şirket tasarrufları karların 3/5'i kadardır.³ Bu bulgulardan çıkarılacak sonuç, karlılığın çok yüksek olmadığı, buna karşılık dağıtılan karların (temettü) nispeten yüksek olduğudur. Bu sonuç ışığında iç tasarrufları artırma stratejisi açısından şu çıkarılmayı yapmak mümkündür. Yüksek olmayan firma karlılığı artırılabilirse ve temettü dağıtımını caydırılıp yatırımlar cazip hale gelirse firma kaynaklı tasarruflar artabilir.

Diğer iki tasarruf kaynağına gelince. 2001 krizi öncesi yüzde 20'lerde olan özel tasarruf oranı, ki büyük bölümünün hane halkı tasarruflarından oluştuğunu tahmin ediyoruz, hızla düşerek yüzde 13-15 düzeyine gerilemiştir. (Maliye Bakanlığı, Ekonomik Veriler, Yatırım-Tasarruf Dengesi). Bu hızlı düşüşün nedenleri halen tartışma konusudur. Bu dönemde enflasyonun hızlı ve muntazam düşerek belirsizliği azaltması, buna bağlı olarak nominal ve reel faizlerin hızla düşmesinin (reel faizler yüzde 20'lerden 2008'de yüzde 6 civarına geriledi) tüketimi teşvik ettiği yaygın bir yorumdur (Dünya Bankası, Haziran 2010, Üçer ve Rijckeghem, Şubat 2009). Kredi kartlarının yaygınlaşmasının ve kredi genişlemesinin hane halklarını gelirlerinin daha büyük bir kısmını tüketmeye teşvik etmesinin de özel tasarruf oranındaki dramatik düşüşün nedenleri arasında sayıldığını belirtelim.

³ 23 Aralık 2010'da Ankara'da Dünya Bankası'nın yuvarlak masa toplantısında "Türkiye'de şirket kesimi karlılığı ve tasarruf" başlıklı sunum.

Hane halkı tasarruf oranındaki düşüş madalyonun bir yüzü ise, diğer yüzünde uluslararası likidite bolluğu, bu bolluğun neden olduğu dış kredi ve sıcak para genişlemesi, son tahlilde de cari açığın, yani dış tasarrufların artması vardır. Özel tasarruf açığı (özel yatırım eksi özel tasarruf) 2005-2008 döneminde ortalama yüzde 4,2 oldu. Kriz nedeniyle yatırımlardaki dramatik gerilemenin sonucu 2009'da yüzde 3,2 oranında tasarruf fazlası ortaya çıktı. 2010 tasarruf oranları belli olmadığı için tasarruf açığını bilmiyoruz. Ancak cari açık, yatırım oranı ve kamu dengesi belli olduğundan yeniden özel tasarruf açığının oluştuğunu (tahminen yüzde 3 civarı) kestirebiliyoruz. 2011'il ilk çeyreğinde yüzde 8 civarına yükseldiği tahmin edilen devasa cari açık oranı, yatırımlar artarken özel tasarrufların artmadığına, dolayısıyla tasarruf açığının daha da büyüdüğüne işaret ediyor.

Öte yandan uluslararası karşılaştırmalarda 2001 öncesinde Türkiye'nin gelir düzeyi ile tasarrufları belirleyen diğer yapısal değişkenler (bağımlılık oranı gibi) itibariyle öngörülen tasarruf oranının yüzde 21 olduğunu ve söz konusu dönemde iç tasarruf oranının yüzde 19 civarında, yani öngörülen tasarruf oranına oldukça yakın olduğunu belirtelim (Dünya Bankası, Haziran 2010, s.20). Bu noktada tartışılması gereken husus, hane halkı tasarruflarındaki düşüşün ne kadar kalıcı olduğudur. Eğer düşüş geçici ise, hane halkları yeni koşullara (düşük enflasyon, düşük reel faiz, kredi kolaylığı) uyum sağlayınca tasarruf oranı yeniden yükselecektir. Eğer kalıcı ise, ne gibi politikalarla hane tasarruflarının artırılacağı önem kazanmaktadır.

Kamu tasarruf oranları ise özel tasarrufların aksine 2003'e kadar büyük ölçüde negatif iken bu yıldan itibaren hızla artarak 2006'da yüzde 4,2'ye kadar yükselmiş, ardından azalarak 2008'de yüzde 1,7'ye gerilemiş ama pozitif olmaya devam etmiştir. Ancak kamu yatırımları daha fazla olduğundan 2006 hariç kamu sürekli tasarruf açığı vermiştir. Kamu tasarruf açığı 2001'de yüzde 11,2 ile zirve yaparken, bu tarihten itibaren sürekli küçülmüş ve 2006'da ilk kez az da olsa (yüzde 0,6) fazlaya dönüşmüştür. 2010 yılında kamu tasarruf açığının yüzde 3 civarında olduğunu tahmin ediyoruz. AKP'nin ilk dönemi olan 2003-2007 yıllarında Hükümetin IMF anlaşmasının yüksek faiz dışı fazla hedefi çerçevesinde maliye politikasını sıkı tutması sonucu kamu açıkları

makul düzeyde kalırken, son yıllarda maliye politikasında nispi gevşeme kamu tasarruf açığını artmasına neden olmuştur.

3.3. İç tasarruflar nasıl artar?

Özetleyecek olursak, kriz nedeniyle düşen yatırım oranı yapısal trendi olan yüzde 21-22 civarına yaklaşmaktadır. 2010 yılında yatırım oranı yaklaşık yüzde 19 olarak gerçekleşti. Buna karşılık, iç tasarruf oranının başlıca iki unsuru olan hane halkı ve kamu tasarruflarında büyük bir gerileme olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla sorun bu iki kesimde tasarrufların nasıl artırılacağıdır. Bu başarılmazsa, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi yatırım-tasarruf dengesinin kur ve faiz şokları sonucu yatırımların düşmesiyle sağlanacağını belirtelim.

Önce, ağırlığının düşük olduğunu tahmin ettiğimiz ve en az bilinen iç tasarruf kalemi olan firma tasarruflarına kısaca değinelim. Dünya Bankası sunumunda (Dünya Bankası, Aralık 2010) firma kesimi tasarrufunu etkileyen başlıca unsurlar şu şekilde belirtiliyor: “Türk lirasının değer kazanması kar marjlarını ve tasarruf oranlarını düşürücü etkide bulunmakta, keza kamu borç stokunun artması şirket kar marjlarını ve tasarruf oranlarını düşürücü etkide bulunmakta, buna karşılık büyüme ve güçlü talep ortamında şirketler daha fazla oranda iç kaynak oluşturmakta, net kar ve tasarruf oranlarını artırmakta, finansal derinlik kar marjlarını ve tasarruf oranlarını olumlu yönde etkilemektedir”.

Bu bulgulardan çıkarılabilecek firma tasarruflarını artırıcı politikalar bellidir: Türk lirası düşük değerli tutulmalı, büyüme olabildiğince yüksek olmalı, finansal piyasalar geliştirilmeli ve maliye politikası sıkı tutulmalı. Yukarıda mevcut makro ekonomik çerçeve dahilinde döviz kurunun kontrol edilmesinin, dolayısıyla bir politika aracı olarak kullanılmasının güçlüğüne değindim. Orta vadede fiyat istikrarı (enflasyonun yüzde 5 civarına kalıcı olarak indirilmesi) sağlanabilirse Türk Lirasının değerini nispeten düşük tutan bir gevşek parasıkı maliye politikası mümkün olabilir. Bu arada en azından TL'nin değerlenmesini engelleyecek kadar etkili sermaye kontrolleri düşünülebilir. Maliye politikasının sıkı tutulmasının aynı zamanda firma kar ve tasarruflarını olumlu etkileyeceğini not edelim. Finansal piyasaların geliştirilmesi zaten

arzulanan bir gelişmedir. Bu amaçla yapılması gereken reformlar ayrıca ele alınmalıdır.

Görüldüğü gibi bu politikalarla firma tasarruflarının dikkate değer ölçüde artmasını ummak saflık olur. Firma tasarrufları esas olarak kar oranlarının artması ve artan karların büyük ölçüde yatırımlara dönüştürülmesi ile artar. Kurumlar vergisi oranı yüzde 33'den yüzde 20'ye düşürülmüştür. Daha fazla düşürülmesi söz konusu değildir. İstihdam üzerindeki sigorta prim yükünde 5 yüzde puanlık düşüş gerçekleşmiştir. Daha fazla düşürülmesi zor görünmektedir. Firma tasarruf ve yatırım oranının artması aktif politikaların sonucu olarak değil TFV artışlarının ağırlıklı rol oynadığı bir büyüme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkabilir. Böyle bir süreçte eğer ücret artışlarında ılımlılık sağlanabilirse, verimlilik artışlarının kârları, artan kârların da tasarruf ve yatırımları artırması mümkündür. Böyle bir dinamiği Almanya son yıllarda gerçekleştirmiştir.

İç tasarrufların önemli bölümüne kaynaklık yaptığı tahmin edilen hane halkı tasarruflarına gelince. Bu kalemden de iradi politikalar aracılığı ile tasarrufları artırmak zor görünmektedir. 1990'ların yüksek ve istikrarsız enflasyon, yüksek kamu açığı ve yüksek reel faizler gibi olumsuzluklarına geri dönülerek tasarrufların artırılması elbette düşünülemez. Keza kredi kolaylıkları ve banka işlemlerinde geline aşamadan geriye gidilmesi de söz konusu olamaz. Bu koşullarda hane halkı tasarruflarını artırıcı iradi politikalara çok az şey kalıyor.

Hane halkı tasarruf oranını belirleyen uzun vadeli yapısal değişkenlerin başında gelen 'bağımlılık oranının' düşmesinin 2025'e kadar hane halkı tasarruf oranını 5 yüzde puan artıracığı tahmin edilmektedir (Üçer ve Rijckeghem, Şubat 2009). Keza hane halkı düzeyinde atıl işgücünü harekete geçirilmesinin, diğer ifadeyle işgücüne katılım oranının, özellikle kadın katılım oranının artmasının hane halkı tasarruflarını artırıcı etki yapması beklenmektedir (Arda Aktaş, Güner Duygu, Gürsel Seyfettin, Uysal-Kolasin

Gökçe, June 2010). Kadınların eğitim düzeyi arttıkça kadın katılım oranı yavaş bir tempoyla artmaktadır. Bu artış özgün teşvik politikaları ile hızlandırılabilir.⁴ Ancak bu türden yapısal politika ve reformlar orta ve uzun vadede işe yarayacaklardır. Oysa tasarruf açığının kısa vadede artırılması gerekmektedir. Bu alanda özel bir araştırma ile kanıtlanmış olmasa da diğer ülkelerdeki deneyimlerin ışığında (örneğin Şili) özel emekliliğin geliştirilmesinin hane tasarruflarını olumlu etkilediği bilinmektedir. Özel emeklilik fonlarının gelişmesi için alınması gereken önlemler ayrıca araştırılmalıdır.

Ekonomik yazınında özel tasarrufların çeşitli belirleyicileri arasında en tartışmalı konu gelir artışları ile tasarruf eğilimi arasındaki ilişkidir. Tartışma bu ilişkinin yönüyle ilgilidir (Çimenoğlu Ahmet, Ulengin Burç, Yentürk Nurhan, March 2009). Birinci yön şöyle özetlenebilir: Tasarruf artışı yatırım artışı, yatırım artışı büyümeyi, büyüme gelir artışı, gelir artışı tasarruf artışı tetikler. Bu zincirleme tepki sürecinde sorun başlangıçta tasarruf artışı neyin tetikleyeceğidir. İkinci yönde süreç, gelir artışı tasarruf artışı, tasarruf artışı yatırım artışı, yatırım artışı büyümeyi ve gelir artışı tetikler şeklindedir. Bu süreçte başlangıçta gelir artışı yer almaktadır ve aynı soru sorulabilir: Gelir artışı ne tetikleyecek? Bu soruya verilecek yegane yanıt, verimlilik artışlarıdır.

Bu yanıt bizi TFV sorunsalına, ekonomi yazınında “içsel büyüme” olarak bilinen büyüme kuramına getiriyor. Bir ekonominin büyüme hızını kalıcı olarak artırmanın yolu TFV'nin büyüme katıksını artırmaktan geçiyor. Verimlilik artışlarının yaratacağı ek gelir ağırlıklı olarak tüketimden ziyade tasarrufa yönlendirilebilirse kendi kendini besleyen bir büyüme dinamiği yaratılabilir. Bu süreçlerde tasarruf artışlarının yatırımları tetiklemesi için yukarıda deyindiğim gibi büyümede ağırlığın iç talepten dış talebe yönelmesi gerektiğini hatırlatayım. Bu ağırlık kaymasının da aşağıda tartışacağımız gibi rekabet

⁴ Ulusal İstihdam Stratejisi'nin 4. Bölümünde kadın katılım oranını artırmaya yönelik bir dizi politika önerilmektedir. Bu politikalar bir yandan kadınları çalışmaya teşvik edici olmalı (iş yerlerinde kadınları caydıran her çeşit unsurun temizlenmesi, kadınların çalışmasının fırsat maliyetinin çocuk bakımının ve ulaşımın desteklenmesi ile azaltılması, evde iş ile yarı zamanlı işleri teşvik edici düzenlemeler gibi) diğer yandan firmaları kadın istihdam etmeye teşvik etmelidir (kadın işgücünün prim indirimleri ile ucuzlatılması. Daha orta ve uzun vadeli bir politika olarak kızların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi önemlidir.

gücünde işgücü ve enerji maliyetlerini düşürerek iyileşmeler gerektirdiğini belirtelim. Eğitim, Ar-Ge gibi TFV'ni artırıcı reformların hızla devreye sokulması gerektiğini, ama bu reformların sonuçlarını ancak orta-uzur vadede ortaya çıkacağını belirtelim. Dolayısıyla verimlilik artışlarının tetiklediği gelir artışlarının yaşanacağı (ikinci yön) kendi kendini besleyen büyüme sürecinin temayüz etmesi zaman alacaktır. Geçiş döneminde yatırım oranının yüzde 22 civarında tutulması bu nedenle önem kazanmaktadır. Bunu başarmak için de tasarruf açığının düşürülmesi şarttır.

TFV reformlarına geleceğim. Ama önce iç tasarrufların üçüncü ve son kaynağına, yani kamu kesimine değinmemiz gerekiyor. İç tasarrufları artırmanın en garanti yolunun kamu tasarruflarını artırmak olduğu aşikardır. Kamu tasarruf oranı bütçe politikasının bir sonucudur. Bütçe politikası elbette çeşitli kısıtlara tabidir ama son tahlilde iradi bir politikadır. Burada esas olan kamu yatırımları sabit tutulurken (yaklaşık GSYH'nın yüzde 5'i), halen yüzde 3-4 aralığında olduğunu tahmin ettiğim kamu tasarruf açığını sınırlamak, iç tasarruf oranını arzulanan yüzde 17-18'e büyük ölçüde yaklaştıracaktır. Bu sayede yukarıda uzun uzun değindiğim özel tasarrufları artırmanın güçlüğü de önemini kaybedecektir. Kamu tasarrufu bu ölçüde artırıldığında firma ve hane halkı tasarruflarındaki artışları yapısal reformların yaratacağı orta vadeli dinamikler ile bağılılık oranı gibi uzun dönem dinamiklere havale edebiliriz.

Sorun, kamu tasarruf oranını bu ölçüde artırmanın hem siyasal olarak mümkün olup olmadığı, hem de ekonomik olarak ne ölçüde arzu edilir olduğudur. Öncelikle makro ekonomik istikrar açısından sıkı bir maliye politikasını önemine yukarıda değinildi. Dolayısıyla kamu tasarruf açığını 1 ya da 1,5 puan kadar düşürecek bir sıkılaştırma zaten gerekli gibi durmaktadır. Ancak bu sıkılaştırmanın yatırımlar kısılmadan yapılması gerektiğinden iki yol söz konusudur: Vergi gelirlerini artırmak ya da cari harcamalarda kısıntıya gitmek. Vergi gelirlerinin üçte ikisini oluşturan dolaylı vergilerde oranları yükseltmek siyasal açıdan zor olduğu gibi enflasyonla mücadeleyi de köstekler. Gelir ve kurumlar vergilerinde oranları artırmak da etkili olmayacaktır çünkü bu oranlar kısa süre önce yüksek buldukları için düşürülmüşlerdir. Buna karşılık bu vergilerin tahsilinde önemli ölçüde kaçak

söz konusudur ve kaçak oranı iradi önlemlerle gerileterek kamu gelirleri bir miktar artırılabilir. Gelir vergisinde kaçak miktarını azaltmanın ithalatı doğrudan kısıcı, dolayısıyla cari açığı düşürücü etki yapacağını vurgulamak isterim. Vergi ve prim affından gelecek üç yılda beklenen 50 milyar TL ekstra gelir ve servet vergisi niteliğindedir. Bu geçici vergi geliri tümüyle tasarruf edilerek kendi kendini besleyen büyümeye geçiş döneminde çok kritik bir rol oynayabilir.

Cari harcamalara gelince. Bu harcamaların önemli bir bölümü maaş ve ücretlerden oluşmaktadır. Bu harcamalar katıdır. Geriye savunma harcamaları ile sosyal harcamalar kalıyor. Türkiye’de savunma harcamaları diğer NATO üyeleri ile kıyaslandığında bir miktar yüksektir. Dolayısıyla burada sınırlı da olsa manevra alanı mevcuttur. Ancak savunma harcamalarında kısıntı Güney Doğu’da çatışmaların son bulması ve Kürt sorununa çözüm arayışlarının tamamen demokratik ve barışçı bir ortama sokulması, bir de Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözüm yoluna girmesi ile mümkündür. Bu konular bu raporun kapsamı dışındadır. Sosyal Güvenlik açığındaki artışı yavaşlatmaya, diğer ifadeyle açığın GSYH’ya oranını azaltmaya yönelik reformlar bir çözüm olabilir. Yeşil kartları daha iyi kontrol etmek, ilaç ve tedavi harcamalarındaki yasa dışı uygulamaları engellemek mümkün gözüküyor ve zaten bu yönde bir miktar mesafe alınmış durumda ve yeni önlemlerin tasarlandığı anlaşılıyor. Emeklilik yaşını uzatmak gibi köklü reformlar ise hem siyasal açıdan zor hem de kısa vadede çözüm olmaktan uzaklar.

Önümüzdeki 3-4 yıl kamu harcamalarında tasarruf sağlayacak en kestirme kalem faiz ödemelerindeki düşüşler olacaktır. Küresel kriz sayesinde TL kamu borcuna ödenen TL faizler yüzde 5-6 düzeyinden yüzde 1-2 düzeyine geriledi. Faiz ödemeleri önümüzdeki bir kaç yıl boyunca her yıl bir önceki yıla göre daha düşük olacaktır. Tabi burada borç oranının en kötü ihtimalle sabit kaldığını varsayıyoruz. Ama bu varsayım bütçe disiplini sürdükçe zaten fazlasıyla gerçekleşecektir. Faiz ödemelerinde ortaya çıkacak tasarruflar harcamaları artırmak yerine kamu tasarruf açığını kapatıcı yönde kullanılabilir. Burada 0,5 puana yakın bir tasarruf mümkün görünüyor. Ancak bu kaynağın geçici olduğunu belirtelim. Yine de bu kaynak TFV artışları devreye girinceye

kadar iç tasarruf artışına önemli katkı yapabilir. Bu arada faiz ödemelerinin düşmeye devam etmesi için reel faizleri düşük düzeyde tutmanın şart olduğunu, bunun için de sıkı maliye politikasından uzaklaşmamak gerektiğini hatırlatmak isterim.

Vergi kaçığının azaltılarak gelirlerin artırılması, vergi ve prim affı gelirlerinin tasarruf edilmesi, cari harcamalarda yapılabilecek sınırlı tasarruflar ve azalan faiz ödemeleri toplandığında kamu kesiminde 3 puanlık bir tasarrufa yaklaşmak mümkün gözüküyor. Buna karşılık aşağıda tartışacağımız gibi hem rekabet gücünü artıracak hem de kendi kendini besleyen büyüme sürecini besleyecek TFV reformları, özellikle eğitim reformu önemli ölçüde kamu harcamalarında artış gerektiriyor. Dolayısıyla kamu tasarrufları ile verimlilik artırıcı kamu harcamaları arasında bir ödünleşmenin (trade off) kaçınılmaz olduğu görülüyor. Bu ödünleşme zorunluluğu iç tasarrufların salt kamu tasarrufları ile istenilen ölçüde artırılamayacağını, dolayısıyla özel tasarruflarda da artışların gerektiğini gösteriyor.

3.4. Toplam Faktör Verimliliği ve yapısal reformlar

Buraya kadar yaptığımız hemen tüm analiz ve değerlendirmelerde TFV'nin kritik bir role sahip olduğu görüldü. Fiili büyümenin yüzde 5,5 civarında tahmin ettiğimiz potansiyel büyümeyi yakınsayabilmesi için, beşeri sermayeyi de TFV'nin içinde değerlendirirsek, TFV'nin büyümeye katkısının yılda ortalama 1 puan olması gerekiyor. Gerekli reformları yapmak şartıyla bu ulaşılamayacak bir hedef değildir. Öte yandan bu reformların bir çoğu sanayinin rekabet gücünü iyileştirecek nitelikteki reformlardır. Rekabet gücündeki iyileşme ise iç tasarrufların arttığı, dolayısıyla cari açık kısıtının ortadan kalktığı bir ortamda iç talebi kısmen dış talep ile ikame ederek büyümenin talep yetersizliği nedeniyle tıkanmasını önlemek için gerekmektedir.

TFV'nin kaynaklarının çok çeşitli olduğunu ve doğrudan ölçümlerinin kolay olmadığını, hatta kimilerinin (kurumsal reformlar gibi) olanaksız olduğunu belirtmiştim. TFV'nin en önemli ve katkısı en ölçülebilir unsurundan beşeri sermayeden başlayalım. Türkiye'nin beşeri sermaye donanımı bir hayli geridir. Yetişkin nüfusun ortalama eğitim düzeyi 7 yılı ancak bulmuştur. Bu rakam

Güney Kore'de 11 yıldır. İşgücünün yaklaşık üçte ikisi ilk öğretim ve altı eğitime sahiptir. Ama daha vahimi, bir atılım yapılmazsa gelecekte de durumun pek parlak olmayacağı görülmektedir. 15-19 yaş arası gençlerin hemen hemen yarısı okul dışındadır. Çoğunluğu genç kızlardan oluşan bu kitlenin bir vasfı yoktur ve çoğunlukla çalışmamaktadır (Gökçe Uysal-Kolaşın, Güner Duygu, Ekim 2010). Bu durum kadın katılım oranı artışını uzun dönem için sınırlı tutacaktır. Bu gerek istihdam artışı gerek hane tasarruf artışı için iyi haber değildir. Rakamlar bile eğitim alanında ne kadar büyük bir reform alanı, dolayısıyla potansiyel TFV artışının mümkün olduğunu göstermektedir. Bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi çok yönlü ve köklü bir eğitim reformu ile mümkün olabilir. Böyle bir reformun temel ilkeleri ve hedefleri şunlar olmak zorundadır: Her düzeyde okullaşma ve okulda tutma oranlarını büyük ölçüde artırmak⁵, aynı zamanda da ilk öğretimde ve lise eğitiminde kaliteye, yüksek öğretimde ise mali ve idari özerkliğe öncelik vermek. Bu hedeflere yönelik eğitim politikalarının kamuya maliyetinin oldukça yüksek olacağını tahmin edebiliriz. Bu bakımdan kaynak sorunu gündeme gelecektir. Yukarıda kamu tasarruflarını artırmaya yönelik kaynakların bir bölümünün eğitime yöneltmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda devlet üniversitelerinde harçların artırılmasının mali ve idari özerklik çerçevesinde yeniden tasarlanması şarttır. Ancak bu artışların fırsat eşitliğini zedelememesi için devletin kefil olduğu çok kapsamlı bir kredi sisteminin geliştirilmesi de şarttır. Eğitim reformu ile beşeri sermaye birikiminin hızlandırılması, ikinci olarak ele alacağımız teknolojik gelişme ve yeniliğin (inovasyon) temposunu ve kapsamını belirleyecek en önemli etkidir.

TFV'ni ve aynı zamanda rekabet gücünü geliştirecek ikinci önemli unsur teknolojik gelişme ve yeniliktir. Yenilikten yeni malların üretilmesini kastediyoruz. Büyümenin giderek ihracat ağırlıklı bir büyümeye kaydırılması gerektiğini pek çok kez vurguladık. Bu da ihracat artışının hızlanmasını gerektiriyor. Halen ihracatın büyük bölümünü oluşturan orta düzey teknoloji ağırlıklı malların ihracatı önemli ölçüde fiyat-maliyet rekabeti gerektirdiğinden

⁵ İlk öğretimde okullaşma yüzde 96,5'e çıkarak nispeten kabul edilebilir bir düzeye gelmiştir. Buna karşılık Erken Çocukluk eğitiminde okullaşma oranı Türkiye'de yüzde 33 iken, bu oran AB'de yüzde 88,6, OECD'de yüzde 78,9'dur. Orta Öğretimde okullaşma oranı ise Türkiye'de yüzde 58,5, AB ve OECD'de sırasıyla yüzde 84,4 ve yüzde 81,5'tur. (MEB ve Eurostat, OECD istatistikleri)

burada potansiyel kazanımlar, aşağıda değineceğim gibi, sınırlıdır⁶. İhracat artışını hızlandırmada esas etken yüksek teknoloji üreten yeni malların üretilmesidir (Gönenç Rauf, Eylül 2007, July 2008). Bu türden malların üretilmesi bir yandan Devletin AR-GE çalışmalarını desteklemesine, diğer yandan bu malları geliştirecek eğitilmiş insan gücüne bağlıdır. İnsan gücüne değindik. Üç yıl önce çıkan AR-GE destek yasasının olumlu etkilerinin görüldüğü konuşulmaktadır. Ancak bu konuda bir etki analizinin varlığını bilmiyorum. Bu etki analizi bir an önce yapılmalı ve teşviklerin kapsamı geliştirilmelidir. Bu politika da ilave kamu kaynakları gerektirecektir. Bu bağlamda savunma sanayinin önemini vurgulamak isterim. Savunma sanayi yeni mal üretiminin çok önemli bir alanıdır. Bu mallar hem ithalatı ikame edici niteliktedir, hem ihracat potansiyelleri vardır, hem de güçlü yan etkileri sayesinde yeni sivil malların geliştirilmesine, mevcutların da iyileştirilmesine olumlu etkileri vardır. Savunma sanayi son yıllarda dikkate değer atılımlar yapmıştır. Bu sanayinin desteklenmesi ve her bakımdan korunması büyüme açısından önemlidir.

TFV'de üçüncü önemli unsur kayıt dışılığın özendirici ve caydırıcı politikalarla geriletilerek orta ve küçük ölçekli firmaların ucuz finansman kaynaklarına erişimlerinin artırılmasıdır. Bu erişim arttıkça, yatırım maliyelerinin düşmesi, karlılığın, dolayısıyla firma tasarruflarının-yatırımlarının artması mümkün olacaktır. Genel olarak finans piyasasının derinleştirilmesi ve rekabetin gözetilerek piyasaların daha etkin çalışmasının sağlanması firma kanalıyla yatırım-tasarruf-yatırım döngüsüne katkı yapacaktır. Kayıt dışılığın geriletilmesi aynı zamanda haksız rekabeti engelleyerek, verimli çalışan, uzun vadeli bakışa sahip firmaların çoğalmasını ve gelişmesini sağlayarak ortalama verimliliği artırıcı etki yapacaktır (Dünya Bankası, March 2010).

Doğrudan TFV ile ilgili olmamakla beraber maliyetlerin düşürülmesi yoluyla rekabet gücünün iyileştirilmesi açısından işgücü piyasası reformu ile enerji piyasası reformu son derece önemlidir. Türkiye işgücü piyasası ikili bir yapıya sahiptir. Ücretlilerin yaklaşık beşte biri hiç bir kuralın olmadığı kayıt dışı alanda

⁶ Global rekabet Endeksinde 2009-2010 itibariyle Türkiye 61. sıradadır. (Global Rekabet Edebilirlik Raporu 2009-2010)

çalışırken, çoğunluk oldukça katı kurallara tabi kayıt içi piyasada çalışmaktadırlar. Bu katılık kayıt dışılığın nedenlerinden biridir. Katılık kayıt içi piyasada da eksik bildirim olarak adlandırılan ve kayıtlı ücretlilerin önemli bir bölümünü az ya da çok kapsayan uygulamanın da başlıca nedenidir. Kayıt dışılığa ya da eksik bildirimde tevessül etmeyen ya da edemeyen çoğunluk firma için işgücü maliyetleri çok yüksektir. Bu yük üç yoldan aşağıya çekilmelidir: Kıdem tazminat yükünün hafifletilmesi, bölgesel asgari ücret ve prim yükünün hafifletilmesi (OECD Economic Survey, “Labor market reforms are indispensable”, 2010). Tamamen kayıt için hareket eden firmaların ödüllendirilmesi de kayıt dışılıkla mücadele stratejisinin bir parçası olarak düşünülmelidir.

Kıdem tazminatı fiilen az sayıda firmada layıkıyla uygulanabilmektedir. Özellikle küçük ve orta boy firmalarda yasal ya da yarı yasal uygulamalarla kıdem tazminatı yükünü hafifletme yolları aktif olarak zorlanmaktadır. Türkiye kıdem tazminatı oranının yüksek olduğu ülkelerin arasında yer almaktadır. Kıdem tazminatının hafiflemesi firmaları emek talebini de olumlu etkileyecektir (“işten çıkarma maliyeti işe alma maliyetidir”). Asgari ücret 2003’den sonra reel olarak yüzde 30’un üzerinde artmış, işgücü piyasası katılık göstergelerinden biri olan asgari ücret / çalışan başına ortalama katma değer oranı Türkiye için 0,47’ye yükselmiştir. Bu OECD rekorudur. Bir kaç örnek ülkemizde verimlilik düzeyi ile ücret düzeyinin ne ölçüde tutarsız olduğunu göstermeye yeter. Asgari ücret / çalışan başına katma değer oranı ABD’de 0,21, Meksika’da 0,11, Romanya’da 0,22’dir (OECD istatistikleri). İstanbul gibi geçim maliyetinin yüksek olduğu kentlerde firmalar asgari ücretten işçi bulmakta zorluk çekerken, geçim maliyetinin görece düşük kaldığı pek çok bölgede çok sayıda işsiz asgari ücretten çalışmaya hazırken iş bulamamaktadır. Asgari ücreti bölgeselleştirmek sanayinin ülke düzeyinde daha etkili dağılımını teşvik ederek rekabet gücünü, dolayısıyla ihracatı artırıcı etki yapacaktır. Asgari ücretin belirlenmesi NUTS 2 düzeyinde, bölgesel kalkınma ajanslarının koordinasyonunda, işçi, işveren temsilcileri ile İşkur gibi ilgili kamu kurumların yetkisine bırakılabilir. Son olarak işveren sigorta prim yükünde de bir miktar indirim düşünülmelidir. Asgari geçim indirim ve 5 puanlık prim indirim öncesi ortalama ücret üzerindeki yük Türkiye’de yüzde

44'den yüzde 36'ya düşmüştür. Ama bu oran OECD ortalaması olan yüzde 26'nın halen bir hayli üzerindedir (MB Ekonomi Verileri, s.101).

Kapsamlı bir işgücü piyasası reformunun üretim maliyetlerini düşürerek rekabet gücünü artırıcı etkilerinin yanı sıra istihdamı da teşvik edici etkileri önemlidir. Ancak bu önlemlerin kamu gelirlerini düşürücü etkileri de dikkate alınmalıdır. Kamu gelirlerin düşmesinin engellenmesi ancak kayıt dışılığın ve eksik bildirimlerin etkili şekilde caydırılması ile mümkün olabilir.

Enerji maliyetleri Türkiye'de rakiplerine kıyasla oldukça yüksektir. Bu yüksek maliyetlerin nedenleri arasında elektrik şebekelerinin verimsizliği ve kaçak kullanımın payı büyüktür. Şebekelerin özelleştirilmesi bu maliyetleri düşürmek için iyi bir fırsattı. Ancak Hükümet özelleştirmede elektrik fiyatını minimize eden bir strateji yerine özelleştirme bedelini (kamu gelirin) maksimize eden bir strateji izlediğinden bu fırsat kaçmak üzere (Seyfettin Gürsel, "Enerji özelleştirilmelerinde yanlış strateji", 26 Mayıs 2001, Radikal). İzlenen strateji nedeniyle özelleştirme ihalelerini kazanan firmaların aşırı yüksek ihale bedelleri nedeniyle kaynak bulmakta zorlanmaları, stratejinin gözden geçirilmesi için bir fırsat olabilir.

4. Genel hatlarıyla büyüme stratejisi

Türkiye ekonomisinde son 30 yılda yaşanan büyüme deneyimlerinden ve büyümenin önündeki kısıtlar ve sorunlardan yola çıkarak yukarıda önerilen politikaları ve reformları bir bütünlük içinde düşünerek Türkiye'nin izlemesi gereken büyüme stratejisini genel hatlarıyla belirlemeye çalışalım. Türkiye ekonomisinde yüzde 5'in üzerinde bir büyüme hızını uzun süre istikrarlı olarak gerçekleştirebilmek için aynı anda üç soruna birden çözüm bulmak gerekiyor. İç tasarrufları artırmak, rekabet gücünü geliştirmek, ekonominin verimli çalışmasını sağlamak. Bu aslında görüldüğü kadar zor değil. Çünkü çözümler çoğunlukla birbirlerini olumlu etkileyen niteliktedir. Yeter ki doğru bir sıralamayla bütüncül bir strateji çerçevesinde yapılsınlar.

Sorunları çözmek amacıyla uygulanacak politikaların ve reformların boşa gitmemesi için de makro ekonomik istikrarın gözetilmesi gerekiyor. Makro istikrarın en önemli üç ayağı, bütçe disiplini, enflasyonla mücadele ve nispeten düşük değerli ve istikrarlı Türk lirası olarak karşımıza çıkıyor. Bu üç ayağı bir arada sağlam tutmanın güçlüklerine yukarıda değindik. Ama bir kez daha bir kaç kritik noktayı vurgulamak isterim. Cari açık sorununa kur aracılığı ile çözüm bulmak amacıyla fiyat istikrarından vazgeçmek, diğer ifadeyle bir an önce enflasyonu hedeflenen düzeyde (önce yüzde 5, daha sonra yüzde 3-4) istikrara kavuşturmadan vazgeçmek, potansiyel büyümeye yakın bir büyümeyi gerçekleştirmeyi olanaksızlaştıracaktır. Ancak enflasyonla mücadelenin bir yan etkisi olarak ortaya çıkan TL'nin aşırı değerlenmesini de ((yüksek faiz düzeyi nedeniyle)) engellemek gerekiyor. Bu bağlamda sermaye hareketlerinin kontrolü konusunu tartışmak ve düşük maliyetli bir uygulama bulmak zorundayız.

Bu raporda yer alan analizler ve değerlendirmeler büyüme stratejisinin özünü kendi kendini besleyen bir büyüme dinamiğinin oluşturacağını gösteriyor. Bu dinamiğin anahtarı da TFV'ni hedefleyen eğitim, teknoloji ve inovasyon, vergi ve işgücü gibi reformlardan oluşan bir reform paketidir. Bu reformların bir bölümü kamu harcamalarında artış gerektiriyor. Aynı zamanda iç tasarrufları artırmanın yolunun geçiş döneminde ancak kamu tasarrufları artışı ile mümkün olduğunu biliyoruz. Vergi oranlarını artırmadan gelirleri vergi kaçacağı üzerine gidilerek ve aftan gelecek gelirleri tasarruf ederek artırmak şart.

Yapısal reformların pek çoğu ancak orta, hatta uzun vadede TFV'de dikkate değer artışlar sağlayacak nitelikte. Bu nedenle kamu harcamalarında ortaya çıkacak baskıyı vergi gelirlerinde umulan artışlar telafi etmeye yetmeyebilir. Bu yetersizliğe bir de makro istikrar açısından sıkı maliye politikası gereği eklendiğinde, Hükümet'in kamu harcamalarının bileşiminde can sıkıcı ödüneşmeler yapmak zorunda kalması kaçınılmazdır. Bu koşullarda gerek sosyal harcamalarda, gerdek savunma harcamalarında olabildiğince tasarruf yapmak önem kazanmaktadır. Diğer ifadeyle kamu harcamalarının bileşiminde verimlilik artırıcı harcamaların ağırlığı artırılmalıdır. (Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkisi", Mayıs 2008).

Türkiye ekonomisinin TFV'nin büyümeye düzenli olarak katkı yapabileceği bir sürece sokuncaya kadar, diğer ifadeyle gelir artışlarının firma ve hane halkı tasarruf oranlarını artırıcı etki yapması söz konusu oluncaya kadar devreye acilen işgücü ve enerji piyasası reformlarının sokulması gerekiyor. Kendi kendini besleyen bir büyüme sürecini harekete geçirebilmek için etkileri kısa dönemde oluşan, maliyet düşürücü, rekabet gücünü artırıcı reformların hemen başlatılması özel yatırımları da hızlandıracak, bu durumda orta çıkacak yüksek tasarruf açığının da kamu yatırımlarını kısmadan azaltılması gerekecektir.

Yeni büyüme stratejisine geçişin en zor kısmı burasıdır. Hükümet'in kamu tasarruf açığını azaltırken aynı zamanda reformların maliyetini karşılayacak kaynakları yaratma zorunluluğu vardır. Hükümet'in işini doğrudan yabancı sermaye kolaylaştırabilir: 2010'da 10 milyar civarına düşen doğrudan yabancı sermaye tutarı 20 milyara çıkartılabilirse, cari açık ve buna bağlı olarak iç tasarruf kısıtı da en az 1 puan gevşetilmiş olur. Doğrudan yabancı sermayede çarpıcı artış ancak durma noktasına gelen AB müzakerelerinin hızlanması ve yeni büyüme stratejisinin ikna edici biçimde ortaya konması ile mümkündür. AB müzakerelerinin hızlanması ise Kıbrıs sorununda ilerlemeye, ama esas olarak da müzakerelerin başarıyla tamamlanması durumunda üyeliğin garanti edilmesi ile mümkündür. Bu koşulun gerçekleşmesi yakın gelecekte zordur. Süre kazanmak için Kıbrıs konusunda ilerleme sağlanması gerekli gözükmektedir.

Bu raporda öne çıkan politikalar ve yapısal reformlar vakit kaybetmeksizin uygulanmadığı takdirde büyüme hızının ortalama yüzde 4 civarında kalacağını tahmin ediyorum. Bu büyüme hızı işsizlik, eşitsizlik ve daha pek çok açıdan yetersiz bir büyüme hızıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi yakın geçmişte ve günümüzde büyümenin yüksek seyrine bakarak ve iç talebe dayalı bu büyümenin sonucu olan cari açık sorununu küçümseyerek ekonomiye yaklaşırsa, bu yaklaşımın siyasal faturası yüksek olabilir. Buna karşılık kısa dönemde (1-2 yıl) siyasal faturası olan, buna karşılık orta dönemde (3-4 yıl) siyasal getirisi yüksek reformlara yönelirse, 3. döneminde de ekonomik alanda başarılı bir performans sergileme şansını yakalar.

Kaynaklar

Akçay Cevdet, Ocakverdi Eren, “Is There Accounting for Growth in Turkey?”, YKB Occasional Macro Note, August 2008

Akdede Sacit Hadi, “The links Between Economic Liberilisation and Productivity Growth”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 9, 101-108, 2005

Altuğ Sumru, Filiztekin Alpay, Pamuk Şevket, “Sources af Long-Term Economic Growth for turkey 1880-2005, WP, October 2006

Arda Aktaş, Güner Duygu, Gürsel Seyfettin, Uysal-Kolasin Gökçe, “Sturctural Determinants of Household Savings in Turkey: 2003-2008”, Bahcesehir University Center for Economic and Social Research, prepared for World Bank, June 2010

Betam, “Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkisi”, Betam ve Açık Toplum Enstitüsü, Mayıs 2008

Cihan Cengiz, Saygılı Şeref, “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme 1972-2003, TÜSİAD Büyüme Stratejisi Dizisi no 6, Aralık 2005

Cihan Cengiz, Saygılı Şeref, “Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri, 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı”, TÜSİAD ve TCMB, Haziran 2008

Çimenoğlu Ahmet, Ulengin Burç, Yentürk Nurhan, “An analysis of the interaction among savings, investments and growth in Turkey”, Applied Economics, March 2009

Dünya Bankası, “Turkey Country Economic Memorandum, Promoting Sustained Growth and Convergence with the European Union”, February 2006

Dünya Bankası, “Turkey Country Economic Memorandum, Causes, Consequencies, Policies”, March 2010

Dünya Bankası, “Turkey Country Economic Memorandum, Sustaining High Growth after the Global Crisis: The Role of Domestic Savings”, Draft June 2010

Dünya Bankası, “Türkiye’de Şirket Kesimi Karlılığı ve Tasarrufları”, Sunum, Dünya Bankası Yuvarlak Masa Toplantısı, 23 Aralık 2010, Ankara

Gökçe Uysal-Kolaşın, Güner Duygu, “Gençler Beşeri Sermaye Yoksunu”, Betam Araştırma Notu, 10/91, Ekim 2010.

Gönenç Rauf, “Küresel Yaklaşım Dinamikler ve Türkiye”, ISO, Eylül 2007

Gönenç Rauf, Yılmaz Gökhan, “How did the Turkish Industry Respond to Increased Competitive Pressures, 1998-2007?”, WP Teh Central bank of the Republic of Turkey, July 2008)

Gürsel Seyfettin, “Krise, Stabilitätsbestrebungen und Wachstum in der türkischen Wirtschaft: 2000-2008, in Debatten zur Globalisierten Türkei, Wirtschaft Politik Gesellschaft, 2010 Berlin

Gürsel Seyfettin, Polat Sezgin, “Makroekonomik Şokların Rekabet Gücüne Etkisi”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi, Sayı 1, 2006

IMF Staff Discussion Note, “Managing Capital Inflows: What Tools to Use?”, April 5, 2011

Metin-Özcan Kıvılcım, Simihan Mustafa, “The Growth Performance of the Turkish Economy, 1960-2004”, Working Paper, July 2006

OECD, “Economic Survey Turkey”, 2010

Taymaz Erol, Yılmaz Kamil, “Productivity and Trade Orientation: Turkish Manufacturing Industry Before and After the Custom Union”, The Journal of International Trade and Diplomacy 1 (1), Spring 2007:127-154

Togan Sübidey, Berument Hakan, “The Turkish Current Account, Real Exchange Rate and Sustainability: A Methodological Framework”, The Journal of International Trade and Diplomacy, Spring 2007

Üçer Murat, “Cari Açık Ne Anlama Geliyor?”, Turkish Data Monitor, Haziran 2011

Üçer Murat, Van Rijckeghem Caroline, “The Evolution and the Determinants of the Turkish Private Saving Rate, What Lessons for Policy”, EAF ve TÜSİAD, Şubat 2009

